

LESSEN UIT DE PRAKTIJK

Meer effect met kennis en tips uit de praktijk
van sport en ontwikkelings samenwerking

Thema's:

- Capaciteitsopbouw
- HIV/AIDS
- Gender
- Monitoring en Evaluatie





Lessen uit de praktijk

Deze publicatie geeft inzicht in de stand van zaken op vier thema's, lessen uit de sport en ontwikkelingspraktijk en tips om effectieve projecten en programma's uit te voeren. De volgende thema's komen aan bod:

- Capaciteitsopbouw
- HIV/AIDS
- Gender
- Monitoring en evaluatie

Doel van deze publicatie is om bij te dragen aan de deskundigheidsbevordering van sport- en ontwikkelingsorganisaties door het ontsluiten van kennis en ervaring. De informatie is gebaseerd op een inventarisatieronde onder de leden van het platform sport en ontwikkelings-samenwerking, een consultatie van experts en ervaringsdeskundigen en literatuur- en internetonderzoek.

Kijk voor meer informatie op:

www.toolkitsportdevelopment.org



Inhoud



3

Een huis bouw je samen

Capaciteitsopbouw

Inleiding	5
Wat is capaciteitsopbouw?	5
Capaciteitsopbouw en sport	7
Valkuilen bij capaciteitsopbouw	8
Voorwaarden goede capaciteitsopbouw binnen sport & OS	8
Beoordeling en samenwerking partner	9
Conclusie en aanbeveling	10
Lessen uit de praktijk van capaciteitsopbouw	10
De KNVB en MYSA	10
Stedenband Haarlem-Mutare	12
Suriname sport!	13



5

HIV/AIDS

Inleiding	17
Wat is HIV/AIDS?	18
Directe gevolgen voor sportorganisaties	20
Sport als instrument tegen HIV/AIDS	20
Inzicht in context en determinanten	20
Vier pijlers voor effectieve HIV/AIDS programma's	22
Voorbeeld van een door 'Right To Play' gebruikt spel	25
Conclusie en aanbeveling	25
Lessen uit de praktijk HIV/AIDS	26
Right To Play	26
Kicking AIDS out of Kenya	28



17

Gender equality in sport en ontwikkelingssamenwerking

Inleiding	29
Meer respect door sport	30
Wat is gender?	30
Gender is onvermijdelijk	31
Gender als cross-cutting issue én als specifiek thema	31
Waarom aandacht voor gender?	32
Gender equity in sport & OS: stand van zaken	32
Voorbeeld van vrouwennetwerken in Brazilië	34
Obstakels voor sportparticipatie	35
Aan de slag	35
Conclusie en aanbeveling	37
Vrouwenvoetbal in Rwanda	38
Moving the goal posts kilifi	39
Kicking AIDS out of Kenya	40



29

Evaluëren om te leren & leren te evalueren

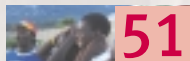
Inleiding	43
Wat is monitoring en evaluatie?	44
Doelen	44
Monitoring en evaluatie in de sportontwikkelingspraktijk	47
Tips die uit de inventarisatie naar de voren komen	49
Conclusie en aanbeveling	50



43

Geraadpleegde literatuur, websites en organisaties

Literatuur	51
Websites	52
Geraadpleegde personen en organisaties	52



51

Colofon

Over NCDO

NCDO betreft mensen in Nederland bij internationale samenwerking. NCDO doet dat onder andere door middel van campagnes en het financieren van debatten, exposities en documentaires. NCDO ondersteunt daarnaast mensen en organisaties in Nederland die zich inzetten voor de verbetering van de positie van mensen in ontwikkelingslanden.

Samenstelling en redactie

Van Kempen Onderzoek en Advies, Amsterdam

Auteurs: Hans Elsendoorn, Peter Paul van Kempen,
Bas Rijnen, Dorus Teeuwen

Grafische verzorging

The Association, Badhoevedorp

Met speciale dank aan

De organisaties, experts, ervaringsdeskundigen en fotografen die aan deze uitgave hebben meegewerkt.

Foto omslag:

Unicef, Albanië, Roger Lemoine

NCDO

Postbus 94020

1090 GA Amsterdam

Telefoon: 020 568 8755

Fax: 020 568 8787

Email: sportdevelopment@ncdo.nl, info@ncdo.nl

Websites: www.ncdo.nl, www.sportdevelopment.org

Een huis bouw je samen

Nadat de architect de tekeningen voor het huis heeft gemaakt gaat de aannemer aan de slag. De metselaar metselt, de elektricien trekt de draden en de loodgieter legt de leidingen. Ieder heeft zo zijn eigen rol gebaseerd op de eigen deskundigheid. Het komt niet in het hoofd van de metselaar op om de leidingen te gaan leggen of de draden te gaan trekken. Hij weet ook wel dat anderen dat beter en vaak ook nog sneller kunnen. En vice versa. Maar samen zijn ze wel verantwoordelijk voor de kwaliteit van het eindresultaat.

Voor projecten op het gebied van sport en ontwikkeling zou in zekere zin hetzelfde moeten gelden. Je moet een heldere visie hebben en een bijpassende blauwdruk. Maar moet je als ontwikkelingsorganisatie precies weten hoe je het best tegen een bal kunt trappen en een sportevenement organiseert? En moet je als sportorganisatie exact weten hoe je HIV/AIDS bestrijdt of hoe je met gendervraagstukken omgaat? Leren van elkaar, leren met elkaar en samen doen. Wat ons betreft is dat het motto voor de komende jaren.

Paddenstoelen

Hooguit zo'n vijftien jaar geleden zijn de eerste projecten op het gebied van sport en ontwikkeling uitgevoerd. In de begintijd beschouwden de meeste ontwikkelingsorganisaties sport nog vooral als een luxeuze aangelegenheid. En er geld insteken was al helemaal uit den boze. De laatste tien jaar is dat beeld drastisch veranderd. De Nederlandse overheid stak in 1993 voor het eerst geld in sportbeoefening in het kader van de maatschappelijke ontwikkeling van een land. Al moet erbij worden gezegd dat de toenmalige minister daarvoor onmiddellijk door de Tweede Kamer op het matje werd geroepen. In 2005, het internationale VN-jaar van sport en lichamelijke opvoeding, is er mondiaal aandacht gevraagd voor de kracht van sport voor ontwik-

kelingssamenwerking. De projecten schieten nu overal ter wereld als paddenstoelen uit de grond.

Kracht en zwakte

Kortom, er gebeurt steeds meer, maar gebeurt het ook steeds beter? Inmiddels is een rijke ervaring opgedaan. Veel valkuilen zijn blootgelegd. Ervaringen waar andere organisaties veel van kunnen leren. Gebeurt dat in voldoende mate? Naast de constatering dat de relatie sport en ontwikkeling nu breed geaccepteerd is groeit de overtuiging dat projecten meer effect kunnen hebben als organisaties leren van elkaars ervaringen en gebruik maken van elkaars expertise. De meeste organisaties weten wel waar hun kracht ligt, maar kennen ze ook hun zwakke punten? Is, naast de vraag hoe je een project moet aanpakken, niet ook een belangrijke vraag wat je als organisatie aan anderen moet overlaten?

Doelstelling

NCDO hecht grote waarde aan de verzameling en uitwisseling van kennis en ervaring op het terrein van sport en ontwikkelingssamenwerking. Doel van deze publicatie is dan ook om bij te dragen aan de deskundigheidsbevordering van sport- en ontwikkelingsorganisaties door het



Unicef, Brazilië, Alejandro Balague

ontsluiten van kennis en ervaring opgedaan op vier thema's:

- Capaciteitsopbouw
- HIV/AIDS
- Gender
- Monitoring en evaluatie

Deze publicatie geeft inzicht in de stand van zaken op deze vier werkgebieden, lessen uit de praktijk en tips om effectieve projecten en programma's uit te voeren. De informatie is gebaseerd op een inventarisatieronde onder de leden van het platform Sport en ontwikkelingssamenwerking, een consultatie van experts en literatuur- en internetonderzoek.

Kruisbestuiving

Duidelijk is dat het gaat om complexe thema's die specialistische vakgebieden vormen. Juist daarom is een goede samenwerking van organisaties van wezenlijk belang. Bewustzijn van wat je als organisatie alleen kan en op welke punten expertise van anderen nodig is, is onontbeerlijk voor het boeken van successen en het voorkomen van missers. Om het thema de komende jaren steviger

te verankeren binnen organisaties die projecten uitvoeren is het nodig constant op zoek te gaan naar samenwerking en kruisbestuiving. Wij zijn daarvoor de komende jaren een prominente rol weggelegd voor het netwerk sport en Ontwikkelingssamenwerking.

Vogelvlucht en verdieping

Deze publicatie is een samenvatting van de verzamelde informatie en opgedane inzichten. De vier thema's worden in vogelvlucht behandeld. In de toolkit (www.toolkitsportdevelopment.org) gaan we er dieper en uitgebreider op in. Hiermee is de klus niet geklaard. Er zijn thema's die nog in kaart moeten worden gebracht zoals de ontwikkeling van sportstructuren en de rol van sport bij vredesprocessen en wederopbouw. Daarnaast leren organisaties voortdurend nieuwe lessen die NCDO graag toegankelijk blijft maken. We nodigen de betrokkenen in het veld dan ook uit om nieuwe inzichten te delen. We houden u op de hoogte met publicaties en updates van de online toolkit.

Dank

Tot slot willen we de organisaties bedanken die aan het totstandkomen van deze uitgave en de toolkit hebben meegewerkt. In de bijlage treft u een overzicht van geconsulteerde personen en organisaties. Speciale dank gaat uit naar de organisaties die de geleerde lessen met ons deelden (zie achterzijde). Het getuigt van moed maar ook van zelfvertrouwen om andere organisaties in je keuken te laten kijken. Om ze op die manier in de gelegenheid te stellen te leren van de successen maar ook van de 'fouten'. Ook danken we de experts die hun kennis ter beschikking hebben gesteld en kritisch hebben meegedacht over de conclusies en aanbevelingen (zie de lijst geraadpleegde organisaties en experts).

Programma Sport en ontwikkelingssamenwerking,
NCDO

NCDO, Kenia, Sebastian Rich



Capaciteitsopbouw

Sport als instrument voor de ontwikkeling en versterking van een samenleving is relatief jong en maakt een stormachtige ontwikkeling door. Niet zo gek, want sport is populair en geeft op de korte termijn publicitair en organisatorisch een goede ingang naar de lokale bevolking. Sport wordt als ontwikkelingsinstrument nóg interessanter als er sprake is van een duurzame inbedding in de lokale samenleving.

Kortom sport is interessant, maar blijft het dat ook? Spraakmakende sportevenementen blijven aantrekkelijk maar het zijn de deskundigheid en vaardigheden van de lokale partnerorganisatie die de sportstructuur in leven moeten houden en het mogelijk maken dat de structuur verder wordt uitgebouwd en optimaal wordt ingezet voor ontwikkelingsdoelstellingen. Hieronder een analyse van de weg waarlangs die capaciteitsopbouw het best kan worden ontwikkeld. In deze analyse zijn de meest recente ervaringen en inzichten verwerkt.



Kenia, NCDO, Sebastian Rich

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org
>>Themes>>Capacity building voor meer informatie en uitgebreide projectbeschrijvingen.

Wat is capaciteitsopbouw?

Bij de inzet van sport als instrument van ontwikkeling is capaciteitsopbouw dus tweeledig. Ten eerste dienen deskundigheid en vaardigheden aanwezig te zijn voor het ontwikkelen en laten functioneren van een sportorganisatie. Daarnaast dient er deskundigheid aanwezig te zijn op het gebied van te realiseren ontwikkelingsdoelen zoals gender, HIV/AIDS en trauma. Bezien vanuit beide gezichtspunten gaat het bij capaciteitsopbouw van sport niettemin toch in belangrijke mate om dezelfde definities en uitgangspunten. Over welke definities en uitgangspunten hebben we het?

Definities

Binnen de internationale ontwikkelingsgemeenschap worden de volgende definities van capaciteitsopbouw gehanteerd:

- Het proces dat tot doel heeft de vaardigheden van individuen, groepen, organisaties, instellingen en gemeenschappen te verbeteren op het gebied van: het uitvoeren van kernfuncties, problemen oplossen, het definiëren en bereiken van doelstellingen en het begrijpen en omgaan met de benodigdheden om er duurzaam mee om te gaan.
- Het proces dat tot doel heeft de vaardigheden van een organisatie of een groep van organisaties te versterken om hun functioneren te verbeteren. De kunst is de vaardigheden van organisaties te verbeteren en niet alleen die van individuen binnen die organisaties.



Kenia, NCDO, Sebastian Rich

Drie niveaus

Hoe werkt capaciteitsopbouw? PSO is een vereniging die zich richt op capaciteitsopbouw van maatschappelijke organisaties in ontwikkelingslanden en is daarmee in Nederland toonaangevend op dit onderwerp. Hieronder wordt de visie van PSO op capaciteitsopbouw samengevat. Werken aan capaciteitsopbouw van lokale organisaties en netwerken van organisaties betekent het investeren in of één of meerdere van drie niveaus:

- a. Human Resources Development (HRD)
- b. Organisational Development (OD)
- c. Institutional Development (ID)

Human Resources Development

Human Resources Development (HRD) is het verbeteren en op peil houden van de kwaliteit van de personele middelen van een organisatie. Het gaat er hierbij onder meer om hoe mensen kennis, vaardigheden, attitudes en motivatie ontwikkelen en inzetten in hun (dagelijkse) praktijk: hun werk binnen de organisatie. Op dit individuele niveau handelt capaciteitsopbouw over het verkrijgen van informatie en inzicht, het veranderen van percepties, waarden, gezond verstand, praktische vaardigheden, houding en stijl. Het coach-de-coach programma van de KNVB binnen het MYSA project is een goed voorbeeld van de wijze waarop personen worden opgeleid. Ga naar www.toolkit-sportdevelopment.org >> Learning examples voor de volledige projectbeschrijving.

Organisatieversterking

Organisatieversterking is het duurzaam verbeteren en versterken van de interne capaciteit van een organisatie waardoor deze in staat is de doelen van de eigen organisatie te bereiken en haar missie te vervullen. Het gaat hierbij om meer dan alleen de verhoging van de kwaliteit van de staf, hoewel dit er een onderdeel van kan vormen. Een interessant voorbeeld is het Haarlem-Mutare Sportleiders-project. In dit project worden sportleiders opgeleid die gezamenlijk en in zelfstandigheid leiding geven aan de sportactiviteiten. Meer hierover treft u op de website www.toolkitsportdevelopment.org >> Learning examples.

Bij organisatieversterking moet volgens PSO aan de volgende onderdelen aandacht worden besteed:

- Strategie en beleid (lange termijn planning, vertaling van de missie in concrete doelen en aanpakken).
- Lerend vermogen (capaciteit om uit ervaringen te leren en deze terug te spelen naar het eigen beleid en de uitvoering daarvan).
- Structuur (formele en informele verdeling en coördinatie van rollen, posities en verantwoordelijkheden).
- Systemen (interne processen, die het functioneren van een organisatie reguleren (administratie, planning, budgettering, accounting, rapporteren, monitoren, evalueren, leren)).
- Staf (alle activiteiten en regels gericht op stafmotivatie en inzet en ontwikkeling van de capaciteiten van medewerkers).
- Managementstijl (rollen van en regels voor managers en leiderschap waaronder gedragspatronen van managers, kwaliteit, consistentie, beschikbaarheid, reactievermogen van leiderschap).
- Cultuur (de voor de organisatie kenmerkende waarden, principes en stijlen).
- Financieel beheer (fondsenwerving, diversificatie, inkomstenvergroting, financiële planning en verantwoording).
- Netwerken (het vermogen relaties te onderhouden en af te stemmen met voor de organisatie relevante maatschappelijke actoren).
- Technische competentie (het vermogen en de

middelen om bepaalde technische taken te vervullen, afhankelijk van werkveld en sector).

Institutionele ontwikkeling

Organisaties bestaan niet alleen op en voor zich zelf maar hebben relaties met de ruimere omgeving. Het kan gaan om een netwerk, een sector, wet- en regelgeving (spelregels), 'de politiek', een bevolkingsgroep, de gehele samenleving, de omringende cultuur. Daarin moeten zij zich handhaven, waar nodig aanpassen en invloed uitoefenen. Pas als organisaties in dat ruimere kader wortel hebben geschoten en invloed uitoefenen zullen ze kunnen voortbestaan en impact hebben. Institutionele ontwikkeling (Institutional Development of ID) is in die zin ook voorwaardenscheppend voor de versterking van individuele organisaties. De NKS heeft in Suriname bijvoorbeeld veel problemen

moeten overwinnen als het gaat om de inbedding van een sportorganisatie in de lokale en landelijke structuren. Ook de KNVB ziet dat in dit land de institutionele context veel invloed heeft op het welslagen van projecten. De lessen die deze organisaties hebben geleerd zijn terug te vinden op [>>Learning examples](http://www.toolkitsportdevelopment.org).

Capaciteitsopbouw en sport

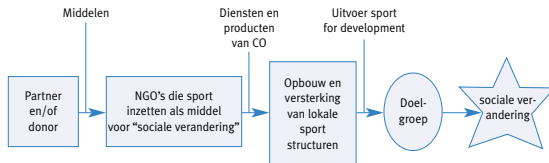
Is het opbouwen van sportcapaciteit in ontwikkelingslanden gelijk aan capaciteitsopbouw in andere sectoren van ontwikkelingssamenwerking? Met andere woorden: is de ontwikkeling van sport een ontwikkelingsdoel op zich of is sport juist een middel om specifieke ontwikkelingsdoelstellingen te bereiken? Uit de consultatie van experts blijkt de overtuiging dat sport als instrument pas kan

SBS-sportpresentator Edward van Cullenborg, Kenia, NCDO, Sebastian Rich



worden ingezet, als de sport op zichzelf al goed is ontwikkeld (lees: sportcapaciteit is opgebouwd). Dus ook als je sport louter als vehikel ziet om bijvoorbeeld 'life skills' te onderwijzen, vormt de ontwikkeling van een duurzame sportstructuur en –organisatie de eerste stap. Dat impliceert dat ontwikkelingsorganisaties die sport willen inzetten, specialistische sportorganisaties nodig hebben om het fundament hiervoor te leggen.

Capaciteitsopbouw richt zich op het versterken van organisaties. In dit specifieke geval doorgaans op de lokale NGO die sport inzet als middel voor sociale verandering. Hierbij staat de vraag centraal hoe ervoor kan worden gezorgd dat die organisaties betere diensten en producten kunnen leveren aan hun doelgroep of aan lokale partnerorganisaties. Ook op langere termijn. Dit moet de NGO in staat stellen de verdere keten van sociale verandering vorm te geven. Onderstaand wordt deze keten geïllustreerd.



Valkuilen bij capaciteitsopbouw

Consultatie van experts en ervaringsdeskundigheden bracht de volgende valkuilen in beeld:

- Vanuit sportorganisaties vindt capaciteitsopbouw doorgaans plaats via Nederlandse modellen. Daarbij is men zich weinig bewust van de systemen die in het land zelf gehanteerd worden.
- De afgelopen jaren zijn opleidingen weliswaar steeds meer aangepast aan lokale eisen en de lokale situatie, het uitgangspunt blijft vaak toch wat we vanuit Nederland kunnen aanleveren.
- De verhouding tussen Nederlandse en lokale partner is veelal ongelijk. Nederlandse sportbonden beschikken vaak over meer kennis en mogelijkheden, waardoor lokale partners nog wel eens in hun schulp kruipen en een samen-

werking op gelijkwaardige basis lastig wordt. Waak voor het Calimero effect.

- Ontwikkelingsorganisaties doen weinig aan capaciteitsopbouw binnen de sport. Zij zien sport als een activiteit. Er wordt niet geïnvesteerd in het sterker maken van de sport zelf of van de organisaties die erachter zitten.
- Vanuit sportorganisaties vindt capaciteitsopbouw vooral plaats door middel van investering in mensen. Er is met name sprake van programma's waarbij trainers, scheidsrechter en bredere recreatiesportleider worden opgeleid. Minder wordt er geïnvesteerd in organisaties en de infrastructuur. Vaak is er een vraag naar trainers en opleidingssystemen, maar wordt er onvoldoende gekeken naar de capaciteiten en geschiktheid van de lokale partnerorganisatie die deze programma's zal gaan uitvoeren of de organisatie bijvoorbeeld in staat is om na afloop van het project zelf mensen op te leiden.

Voorwaarden goede capaciteitsopbouw binnen sport & OS

Doe waar je goed in bent, maar probeer dat in een breder kader van capaciteitsopbouw te doen.

Onderken de valkuilen en stap er niet in

Het is duidelijk wat mogelijke knelpunten zijn bij capaciteitsopbouw. Door je hiervan bewust te zijn en er op te anticiperen met gerichte maatregelen, kunnen problemen voorkomen worden en successen worden zeker gesteld. Verplaats je dus goed in de lokale situatie en de lokale partner, zie sport niet als een activiteit maar neem de ontwikkeling van sport serieus en beschouw capaciteitsopbouw in de brede zin des woords.

Zorg voor een totaalprogramma

Zoals gezegd is capaciteitsopbouw onder te verdelen in interventies die plaatsvinden op drie niveaus: Human Resource Development (HRD), Organisational Development (OD), Institutional Development (ID). Een voorwaarde voor goede en duurzame capaciteitsopbouw is investering op alle drie de niveaus. Binnen de sportpraktijk is dat doorgaans niet het geval. Er wordt met name geïnvesteerd op HRD en voor een klein deel op OD. Aan ID komt men meestal niet toe.

Het is voor sportorganisaties lastig om op alle drie niveaus actief te zijn. Lastig om met ministeries te onderhandelen voor erkenning van diploma's, ondersteunende wetgeving (bijvoorbeeld bewegingsonderwijs), zodat opgeleide sportleraren aan de slag kunnen op scholen. Een en ander heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat sport en ontwikkelingsorganisaties in sommige landen met sportprojecten het gat aan het opvullen zijn na het wegvallen van de lichamelijke opvoeding op scholen. Dat is uiteraard niet ideaal.

Er zal daarom ook op OD- en ID- niveau moeten worden geïnvesteerd. Sportorganisaties kunnen niet alle niveaus tegelijk aanpakken. Daarom moeten zij aan die niveaus van capaciteitsopbouw werken waarop zij expertise hebben. Te allen tijde moet in de organisatie echter duidelijk zijn, dat de activiteiten van de organisatie één element vormen binnen een totaalprogramma. Het ownership voor de gehele capaciteitsopbouw moet liggen bij de lokale organisatie, die zal ook moeten aangeven welke weg zij hierin willen bewandelen en hoe zij sociale verandering willen bewerkstelligen. In samenspraak kan er bekeken worden welke verandering er in de eigen organisatie nodig is en welke mogelijkheden er zijn om institutionele verandering te realiseren, bijvoorbeeld door afspraken te maken met overheden.

Er zijn veel voorbeelden te noemen van vormen van samenwerking. Zo bieden de KNVB en Unicef hun kerncapaciteiten aan binnen het MYSA-project, waarin de KNVB zich concentreert op alle voetbal gerelateerde activiteiten en Unicef de meer maatschappelijke elementen voor haar rekening neemt. www.toolkitsportdevelopment.org>> **Learning examples** voor de volledige project-beschrijving van MYSA.

Local ownership essentieel

Als je de vele projecten die er zijn op het gebied van sport en ontwikkeling de revue laat passeren, blijkt dat er lang niet altijd sprake is van local ownership. Veel projecten worden vanuit het westen in het zuiden gearachuteerd. De ervaring leert dat dit minder effectief is. Voordat een project wordt gestart moet er een samenwerkingsrelatie



Kenia, NCDO, Sebastian Rich

ontwikkeld worden met een lokale partner-organisatie.

Beoordeling en samenwerking partner

Niet elke potentiële partner is geschikt. Het is daarom belangrijk om vooraf de potentiële partner-organisatie te beoordelen. Daarbij dienen vragen beantwoord te worden als: Matchen beide organisaties qua missie en visie? Wat is de capaciteit van de partnerorganisatie? Heeft de partnerorganisatie voldoende absorptievermogen om het ownership van het project te dragen? In hoeverre is die partner in staat zich verder te ontwikkelen?

Voor de selectie van een geschikte partner is een tool ontwikkeld door Commonwealth Games Canada: de 'Partnership Filter'. Aan de hand van criteria kunnen potentiële partners worden 'gescreend'. Dit instrument, voorbeelden van het gebruik ervan en een complete toolbox voor het selecteren en ontwikkelen van succesvolle partnerships, treft u op de website www.toolkitsportdevelopment.org>>Tools & tips>>Partnerships tools & toolbox

Kwalificaties uitgezonden trainers

Uit de consultatie van experts en ervaringsdeskundigen blijkt, dat er een verschuiving optreedt in de achtergrond van mensen die worden uitgezonden. Voorheen waren dit mensen die daadwerkelijk een opleiding hadden gehad om trainingen te geven (ALO, CIOS).

Nu zijn het vaak mensen die een opleiding tot sportadministrator/sportmanager hebben gehad. Zij missen daardoor sportspecifieke kennis. Ook werden vaak vrijwilligers of studenten uitgezonden met onvoldoende kennis van en ervaring met de situatie in ontwikkelingslanden. Dit heeft een negatief effect op de kwaliteit van lokaal opgeleide sportleiders en daarmee op de lokale sportontwikkeling. Er moet gekwalificeerd personeel worden ingezet, en minder gebruik gemaakt worden van vrijwilligers met minder geschikte achtergrond. Niet iedereen kan sport doceren in een ontwikkelingsland.

Capaciteitsopbouw dient zich dus in eerste instantie te richten op ontwikkeling van de sport voordat andere doelen in termen van ontwikkelings samenwerking gerealiseerd kunnen worden.

Waarborg continuïteit

In veel projecten worden lokale mensen opgeleid. Hiermee wordt op HRD-niveau capaciteit opgebouwd. Vaak wordt het project na de opleiding losgelaten. Maar wat gebeurt er met de opgebouwde individuele capaciteit? Wordt

deze daadwerkelijk door de partnerorganisatie of andere organisaties ingezet? Worden er meer sportactiviteiten aangeboden? In hoeverre participeert de doelgroep? Het is van groot belang om de implementatie van de opgebouwde capaciteit te evalueren en reeds bij het ontwerp van projecten en programma's maatregelen te plannen die tot een duurzaam effect leiden.

Conclusie en aanbeveling

Een sport moet eerst goed ontwikkeld worden om überhaupt te kunnen werken aan de verwezenlijking van sociale en maatschappelijke doelstellingen. Capaciteitsopbouw dient zich dus in eerste instantie te richten op ontwikkeling van de sport voordat andere doelen in termen van ontwikkelingssamenwerking gerealiseerd kan worden. En ten slotte, schoenmaker blijf bij je leest! Doe waar je goed in bent en maak gebruik van de expertise die bij andere partijen aanwezig is. Zo is Nederland een organisatie rijk, die zich volledig heeft geconcentreerd op de ontwikkeling van capaciteitsopbouw door ontwikkelingsorganisaties: PSO. Meer weten over deze organisatie, ga naar: www.pso.nl.

! Lessen uit de praktijk van capaciteitsopbouw



De KNVB en MYSA

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>> Learning examples voor de volledige projectbeschrijving.

Al sinds '96 is de KNVB actief in het uitvoeren van voetbalontwikkelingsprojecten in ontwikkelingslanden. MYSA is in 1987 opgericht in de Mathare slums in Nairobi, Kenia en voert voetbalprogramma's uit voor kinderen die, in ruil voor sport en spel, de verplichting aangaan om hun zwaar vervuilde omgeving op te ruimen en schoon te houden. De KNVB is partner van MYSA. De bond leidt trainers/coaches op en

MYSA acrobatieoefening in het kader van HIV/AIDS voorlichting, KNVB, Johan van Geijn





MYSA, Prins Claus Fonds

helpt bij het opzetten van sportstructuren. Dat gebeurt volgens het coach-de-coach-programma van de KNVB, de ondersteuning van nationale voetbalbonden bij het creëren van de juiste sportstructuren, het ontwikkelen van een visie en het managen en organiseren van het voetbal.

Eind 2005 heeft MYSA in totaal 14.000 jongens en meisjes aan zich gebonden die georganiseerd voetballen onder leiding van de eigen jeugd-leiders. Méér dan 1.000 voetbalteams spelen elk weekend op de trapveldjes in de slums. De jeugd

mag spelen als ze zich verplichten tot hulpverlening aan anderen: vuilnis ophalen, HIV/AIDS-voorlichting geven, straatkinderen herintegreren, scholing etc.. De capaciteitsopbouw binnen MYSA is zo succesvol geweest dat MYSA nu wordt gevraagd om haar kennis en ervaring in te zetten op andere plaatsen in Afrika. Door MYSA opgeleide jeugdleiders voeren inmiddels soortgelijke projecten uit in andere delen van Kenia, in vluchtelingenkampen in Oeganda en in Tanzania. Daarnaast geven door de KNVB Academie opgeleide voetbalcoaches van MYSA cursussen voor jeugdleiders in Kenia, Zambia, Zuid-Soedan, Zuid-Afrika en Mozambique.

Tips vanuit de KNVB

- Kies de juiste partner; werk samen met een sterke lokale organisatie.
- Laat de lokale partnerorganisatie de juiste cursisten selecteren. Opleidingsdoelstellingen dienen vanuit de lokale organisatie geformuleerd te worden en niet opgelegd vanuit standaarden in Europa. Dit uiteraard binnen de absolute randvoorwaarden die daarvoor door de eigen organisatie worden gesteld.
- Langdurige samenwerking met één opleidingsvisie.
- Toevoegen van onderwerpen over sociale ontwikkeling maakt dat lokale coaches naast voetbalinhoud voor hun eigen ontwikkeling,

MYSA clinic met Aron Winter: ZKH prins Constantijn kijkt toe, KNVB, Johan van Geijn





Stedenband Haarlem-Mutare, Cees Versteeg

ook expertise opdoen op het gebied van sociale lokale problematiek en daarmee erg waardevol zijn om te worden ingezet in de programma's op het gebied van 'voetbal voor ontwikkeling'.

- Transparante organisatie met goede verslaggeving (inhoudelijk en financieel).



Stedenband Haarlem-Mutare

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>>

Learning examples voor de volledige projectbeschrijving.

Al jaren onderhoudt Haarlem een stedenband met Mutare in Zimbabwe. De Stichting Stedenband Haarlem-Mutare is opgericht om de relatie tussen beide steden vorm en inhoud te geven. In 2000 is een sportproject opgezet met als hoofddoel sport in te bedden in de lokale gemeentelijke structuur van Mutare. Het is een mogelijkheid jongeren te betrekken bij activiteiten in de gemeenschap en ze te leren samenwerken.

Een belangrijk onderdeel van het programma was het opleiden van lokale sportleiders: werkloze jongeren die worden opgeleid om sport activiteiten in de gemeenschap aan te kunnen

bieden. De sportleiders hebben zich verenigd in de Mutare Haarlem Sportleiders (MHS). Sindsdien worden de sportactiviteiten door MHS gecoördineerd en uitgevoerd. De sportleiders zijn inmiddels in staat om zelfstandig sportevenementen op te zetten, trainingen te geven etc..

Tips vanuit Haarlem-Mutare

- Zorg dat je westerse verwachtingspatroon aansluit bij de lokale realiteit.
- Besef te allen tijde dat je met vrijwilligers werkt. Hoe groot het commitment ook is, brood op de plank heeft prioriteit.
- Train je organisatie in netwerken en fund raising. Veel hangt af van naamsbekendheid en fondsen
- Neem voldoende tijd (minimaal 3 maanden) voor een analyse.
- Zorg dat het plan altijd in samenwerking tot stand komt.
- Pas je verwachtingspatroon met betrekking tot de kwaliteit van uitvoer aan, aan het niveau van individu of organisatie.
- Van uitstel komt niet altijd afstel. Ga flexibel om met planningen.

Stedenband Haarlem-Mutare, Jeroen Stol





Suriname, NKS



Suriname Sport!

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>>
Learning examples voor de volledige project-
 beschrijving.

In 2003 heeft NKS het sportontwikkelingsproject "Suriname Sport!" gestart. Dit project heeft als doel het sport- en bewegingsaanbod in West-Suriname op te bouwen en duurzaam te versterken. Hierbij is speciale aandacht voor de lokale sportinfrastructuur, het opleiden van kader en participatie van jeugd en vrouwen. Eigenaar van het project is Stichting Sahara, een partner van ontwikkelingsorganisatie Cordaid. Het project is uitgevoerd in samenwerking met het Directoraat Sportzaken van het Surinaamse Ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling.

Stichting Sahara is vanaf 1999 in het district Nickerie en sinds 2003 in de districten Coronie en Saramacca actief om buurtorganisaties te versterken en hen te stimuleren om ontwikkeling te brengen in hun buurt. Hierin is voor sport een belangrijke rol weggelegd. Sport als instrument voor samenlevingsopbouw is één van de drie pijlers. De andere pijlers zijn gezondheid en stimuleren van de lokale economie.

Lessons learned NKS

Op basis van de ervaringen in dit project heeft de NKS voor zichzelf een aantal conclusies op een rijtje gezet. Hieronder treft u een selectie.

- De NKS is bij vervolgvacatures geen project-eigenaar meer maar projectondersteuner. Een lokale organisatie moet verantwoordelijk zijn voor het project. Zorg ervoor dat de belangrijkste lokale stakeholders het lokale ownership toekennen aan de projecteigenaar.
- Zorg ervoor dat de ondersteunende organisatie ook qua identiteit en missie/visie/strategie bij de lokale organisatie en het project past. Een 'organisational assessment' vooraf is hiervoor essentieel. Een instrument met criteria om potentiële partners te screenen treft u op de [website www.toolkitsportdevelopment.org](http://www.toolkitsportdevelopment.org) >> **Tools & tips**>> **Partnerships tools & toolbox**
- In "Suriname Sport!" zijn de verantwoordelijke medewerkers van de lokale partner onvoldoende geschoold. De deelnemers aan de opleidingen kregen daardoor een hoger niveau dan de medewerkers van de partnerorganisatie. Tijdens vergaderingen werd de projectverantwoordelijke overstemd, deels genegeerd en niet serieus genomen.
- Er is alleen geïnvesteerd in de ontwikkeling van de omgeving van de partnerorganisatie op verzoek van de partnerorganisatie. De partnerorganisatie stond onvoldoende open voor capaciteitsversterking van de eigen



Burkina Faso. NKS

organisatie (mogelijk te bedreigend), terwijl dit wel noodzakelijk was. Hierdoor is een scheve verhouding ontstaan op het gebied van capaciteit tussen deelnemers en projecteigenaar. Met een machtsrijd tot gevolg.

- Voorafgaand was er wel kennis van de Surinaamse cultuur. Er was echter binnen de NKS onvoldoende kennis van de Hindoestaanse subcultuur, met name op het gebied van gender (verhouding man-vrouw) en het kastensysteem. Verder was er onvoldoende kennis over de relatie tussen de verschillende bevolkingsgroepen en de impact welke die kon hebben op het project.
- Er is voor de start van het project onvoldoende nagedacht over wat het effect van het project kon zijn op de persoonlijke positie van de deelnemers in hun omgeving. Hierdoor is er onvoldoende op neveneffecten geanticipeerd, zoals de veranderende verhouding tussen mannen en vrouwen.
- Zorg er voor dat je weet met welk doel je mensen opleidt en welke toekomst de deelnemers door participatie aan de opleiding hebben. Aanvullend is het van groot belang dat een project niet ophoudt met de opleiding van personen, juist daarna begint het werk. Het opgeleide kader inzetten ten behoeve van de maatschappij en waar mogelijk in netwerken.
- De samenwerking tussen lokale partnerorganisaties moet goed en helder zijn. Zorg voor een heldere taak- en functie omschrijving.

- Pas de opleidingen aan aan de beschikbaarheid van de deelnemers, dus als het na werktijd pas kan, dan moet dat maar.
- Voer de opleidingen bij voorkeur uit in de leef- en werkomgeving van de deelnemers.
- Betrek de organisaties vanwaar de deelnemers afkomstig zijn zo vroeg mogelijk bij het opleidingstraject, om direct aan capaciteitsopbouw van de organisaties te werken en meer draagvlak voor ontwikkeling te realiseren
- Zorg voor een eenvoudige organisatiestructuur, begin klein en eindig (indien mogelijk) groot.
- Geïstitutionaliseerde organisaties, als scholen en kerken, blijken beter in staat de toepassing van het geleerde in de praktijk te brengen dan minder geïstitutionaliseerde organisaties, als sportverenigingen en jongerenorganisaties.

Voorwaarden partnerorganisatie volgens NKS

De kernelementen die bij een partnerorganisatie aanwezig moeten zijn:

- Heldere organisatiestructuur waarin missie/visie/strategie helder zijn vastgelegd.
- Medewerkers kennen missie/visie/strategie van de organisatie en hun eigen taak en rol hierin.
- Nastreven van een maatschappelijk doel.
- Willen leren; open houding voor capaciteitsopbouw eigen organisatie.

Marokko, NCDO, Peter Paul van Kempen



- Acceptatie van de organisatie door de omgeving ter plaatste.
- Niet politiek gekleurd.
- Logische/natuurlijke partner voor het project.
- Beschikt over een netwerk van lokale organisaties, waardoor het draagvlak binnen de gemeenschap voor sport en gerelateerde activiteiten breder wordt.

Succesfactoren

- Sport/gemeenschapsopbouw is in de visie of missie van partnerorganisatie opgenomen.
- De projectontwikkeling, monitoring en evaluatie is de eindverantwoordelijkheid van de lokale projecteigenaar. Dit kan uiteraard gebeuren met externe ondersteuning (in de vorm van capaciteitsopbouw op dit vlak).
- Local ownership, zowel bij projecteigenaar als bij de organisaties die deelnemen aan het project.
- Het project krijgt een heldere positie binnen de organisatie en personen worden aangesteld voor het project.
- Capaciteitsopbouw van lokale organisaties gaat bijna altijd gepaard met capaciteitsopbouw van de lokale projecteigenaar.
- Geef opleidingen op tijdstippen en op locaties dat de doelgroep daadwerkelijk kan deelnemen.
- Geef overzichtelijke en compacte opleidingen, welke direct toepasbaar zijn in de praktijk van de organisatie.
- Houd rekening met de lokale context, maak gebruik van lesstof die lokaal beschikbaar is en zet daar waar mogelijk lokaal kader in.
- Zorg voor decentrale opleidingen, creëer een (lokaal) vangnet met opvang voor project-medewerkers en participatie in de lokale maatschappij.
- Zorg voor involvement en erkenning van de lokale gemeenschap (en sleutelfiguren in de gemeenschap bv. schoolhoofd, hoofd politie e.d.). Laat het iets van de gemeenschap zijn in plaats van één organisatie.
- De lokale projectmedewerkers moeten zich bewust zijn van hun role-modelship. Niet drinken, roken etc..
- Deelnemers moeten afkomstig zijn van een organisatie en kunnen niet als individu deelnemen aan opleidingen. Hierdoor wordt eerder capaciteitsopbouw van de organisatie bewerkstelligd.
- Zorg voor continue terugkoppeling van de opleidingen/deelnemers naar de organisatie.
- Stel de eigen organisatie in de opleiding centraal, werk met cases, stages en huiswerk direct gerelateerd aan capaciteitsopbouw van de eigen organisatie.
- Zorg dat er naast de opleiding ook momenten voor 'coaching on the job' zijn door de opleider

Brazilië. Unicef. Alejandro Balaque





Malawi, Unicef, Christine Nesbitt

binnen de eigen organisatie van de deelnemer.

- Een simultane aanpak van de opleidingen Sportleiderschap en Organisatiemanagement blijken vanuit 2 kanten een positieve impuls te geven aan de samenwerking binnen en de capaciteitsopbouw van een organisatie.
- Door de opleiding open te stellen voor deelnemers van organisaties met een verschillende achtergrond worden netwerken gecreëerd en gezamenlijke initiatieven voor gemeenschapsopbouw ontplooid.

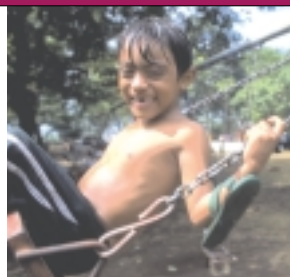
HIV / AIDS

Het UNAIDS "2006 report on the global AIDS epidemic" geeft aan, dat sinds het begin van de AIDS-epidemie 65 miljoen mensen geïnfecteerd zijn met HIV. Van hen zijn al 25 miljoen mensen overleden. Rond de veertig miljoen mensen leven met het virus, van wie 10 miljoen jongeren tussen de 15 en 24 jaar en bijna 3 miljoen kinderen. Verreweg de meeste mensen met HIV/AIDS wonen in ontwikkelingslanden. De landen in Afrika ten zuiden van de Sahara hebben de meeste mensen met HIV/AIDS, 24,5 miljoen ofwel 64% van alle HIV/AIDS geïnfecteerden in de wereld. AIDS is hier inmiddels doodsoorzaak nummer één. Maar ook in China, Indonesië, Oost-Europa en Centraal-Azië stijgt het aantal nieuwe infecties in hoog tempo.

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>> Themes>>HIV/AIDS voor meer informatie en uitgebreide projectbeschrijvingen.

Het is daarom zaak deze epidemie te bestrijden. Wereldwijd wordt sport gezien als een waardevol instrument in de bestrijding van HIV/AIDS. Sportieve bezigheden kunnen een bijdrage leveren aan de algemene ontwikkeling van de mens en aan het verwerven van sociale vaardigheden en het verstrekken van zelfbewustzijn. Sport is niet alleen een middel, maar ook een doel in zichzelf. De kracht van sport zit in een aantal factoren, om te beginnen in de positieve beeldvorming die sport met zich meebrengt. Daarnaast is sport een verbindende factor, met een universele taal die mensen samenbrengt, waarmee vriendschappen worden gesloten, informatie kan worden uitgewisseld, bewustwording kan worden vergroot over gezondheid en gezondheidsrisico's zoals HIV en AIDS.

Sport vormt een goede mogelijkheid om HIV/AIDS onder de aandacht te brengen van mensen.



Nicaragua, Unicef, Alejandro Belague

Het wordt als een belangrijk en effectief instrument gezien om de verspreiding en impact van HIV/AIDS tegen te gaan. Het is vooral zeer effectief omdat sport in staat is de groepen die de grootste risico's lopen om met HIV besmet te raken (vrouwen en jongeren, vooral meisjes) te bereiken. Wanneer de boodschap in een sportactiviteit is ingebed, staat de doelgroep er meer open voor. Omdat het aansluit bij hun favoriete tijdsbesteding en er veelal sprake is van een vertrouwensband. Maar ook omdat sport mensen samen brengt en tolerantie, respect en solidariteit bevordert (VN, Sports and Development: towards achieving the Millennium Development Goals, 2003).

The UN Inter-Agency Task Force Report concluded that sport could be used as an innovative and effective tool in achieving the MDGs, specifically as they relate to education, gender equality, HIV/AIDS and the reduction of major diseases.

Om deze redenen zijn sport & HIV/AIDS-projecten van groot belang voor de wereldwijde strijd tegen de epidemie. Maar hoe zet je sport dan in als een effectief instrument bij HIV/AIDS projecten? In de laatste jaren hebben Nederlandse sportorganisaties ervaring opgedaan bij het inzetten van sport als instrument tegen HIV/AIDS. Deze praktijkervaringen en de theoretische achtergrond vormen de basis voor dit hoofdstuk en kunnen een uitgangspunt zijn voor de ontwikkeling van HIV/AIDS- sportprojecten.

"Mijn naam is Patrick Lupiya. Ik heb een dochter, Dina, die in het Right To Play sportprogramma zit. Ze is 14 jaar en ze heeft de laatste tijd een hoop geleerd over haar gezondheid. Ze heeft geleerd hoe ze uit de buurt van HIV kan blijven. Bij ons is het erg moeilijk om met je dochter te praten over seksueel gedrag. Right To Play heeft het ons makkelijk gemaakt. Tegen onze vrienden die zich dwaas gedroegen konden we zeggen dat ze hun gedrag moesten veranderen. We hebben geleerd er niet meer omheen te draaien en precies te zeggen waar het op staat. Ik hoop vurig dat het voorlichtingsprogramma voor jonge kinderen over AIDS wordt voortgezet." Interview met Patrick Lupiya, vader in de Chikumbi community. (www.righttoplay.com)

Wat is HIV/AIDS?

Eerst even globaal de feiten over AIDS op een rijtje. AIDS is een ziekte die niet te genezen is en die veroorzaakt wordt door het virus HIV. HIV staat voor Humaan Immuno-deficiëntie Virus, ook wel AIDS-virus genoemd. Het virus breekt het afweersysteem af. Het lichaam wordt daardoor vatbaar voor allerlei infecties en bepaalde vormen van kanker, waartegen het anders wel bestand zou zijn.

De term AIDS staat voor Acquired Immune Deficiency Syndrome, ofwel Verworven Immuun Deficiëntie Syndroom. Dit betekent dat het afweersysteem van de mens niet meer goed functioneert. Het taai virus doet vervolgens zijn verwoestende werk en breekt het afweersysteem af.

Hoe wordt het HIV verspreid?

Het HIV-virus wordt overgebracht door:

- onveilig seksueel contact met een seropositieve persoon;
- het toegediend krijgen van besmet bloed;
- het gebruiken van besmette injectienaalden;
- overdracht van een seropositieve moeder op (ongeboren) kind.

Kan HIV/AIDS behandeld worden?

Sinds 1996 zijn er nieuwe medicijnen beschikbaar,



die in bepaalde combinaties de vermenigvuldiging van het HIV in het lichaam remmen. Daardoor kunnen mensen met HIV langer ziektevrij blijven en dus langer leven.

AIDS-epidemie lijkt te stabiliseren

Dankzij alle inspanning om het virus te stoppen lijkt AIDS-epidemie zich te stabiliseren, aldus de AIDS-organisatie van de Verenigde Naties (UNAIDS). UNAIDS voorspelt desondanks dat de epidemie tussen 2002 en 2010 nog veel mensen zal treffen. Uit de recente cijfers blijkt dat er ruim 4,1 miljoen nieuwe infecties zijn (meer dan de helft zijn jongeren en kinderen).

"De nood is hoog in de gemeenschap waar ik vandaan kom. Het is een landelijk gebied. Landelijke gebieden worden sterk verwaarloosd. De wegen liggen er slecht bij. Er is maar een ziekenhuis in de hele omgeving. Je begrijpt dat de kinderen hier geen toegang hebben tot gezondheidsvoorlichting. Bijna iedereen hier is besmet met het HIV-virus. De meeste kinderen hier zijn wees. Om ons heen zien we ouders en andere familieleden sterven. Ik heb al vier ooms en een tante aan HIV/ AIDS verloren. Ik heb ze zien lijden. Toen heb ik besloten er wat aan te doen." Interview met coach Kelvin (Right To Play)

Malawi, Unicef, Christine Nesbitt

Problematiek in ontwikkelingslanden

HIV/AIDS is met name in ontwikkelingslanden een probleem:

Armoede

Door de armoede in ontwikkelingslanden zijn de gevolgen van HIV/AIDS ernstiger dan in het westen. De weerstand van mensen is minder, omdat ze weinig te eten hebben en door het ontbreken van schoon. Het gevolg is dat het HIV-virus hen sneller ziek maakt.

Wereldwijd zijn nu 17,3 miljoen vrouwen met HIV geïnfecteerd, ruim 13,3 daarvan leven in de landen in Afrika ten zuiden van de Sahara.

Gender

Wereldwijd zijn nu 17,3 miljoen vrouwen met HIV geïnfecteerd, ruim 13,3 daarvan leven in de landen in Afrika ten zuiden van de Sahara. Waarmee 59% van alle HIV geïnfecteerden in dit gebied vrouw is.

Wezen/straatkinderen

Doordat volwassenen overlijden, blijven er in ontwikkelingslanden veel kinderen zonder





Right To Play

ouders achter. Naar schatting hebben ruim 15 miljoen kinderen één of beide ouders verloren door AIDS.

"Op school geven ze je les, snap je? Maar het Live Safe, Play Safe programma leert je door spel. De wedstrijden laten een duurzame indruk achter in de ogen van de kinderen. Ze raken betrokken en hebben plezier. En ze kunnen thuis doorspelen met vriendjes. En daar praten ze ook over HIV/AIDS zoals ze dat hebben geleerd tijdens het sporten. Dat is toch zo mooi om te zien." Interview met coach Kelvin (Right To Play).

Discriminatie

Mensen met HIV/AIDS worden vaak gediscrimineerd. Veel mensen willen niet met besmette mensen omgaan, omdat ze bang zijn om besmet te worden. In bepaalde gemeenschappen doet men soms ook alsof het 'eigen schuld' is dat iemand HIV-geïnfecteerd is.

Directe gevolgen voor sportorganisaties

De verspreiding en impact van HIV/AIDS hebben ook in de sportwereld dramatische effecten. Zoals eerder gemeld, treft de HIV-epidemie vooral kinderen en jonge mensen in de bloei van hun leven. En zoals bekend zijn het juist kinderen, jongeren en volwassenen tot 45 jaar die actief

sport beoefenen. Sportorganisaties in ontwikkelingslanden worden dan ook in toenemende mate geconfronteerd met het feit dat atleten, coaches, staf, vrijwilligers en leden ziek worden en dood gaan of absent zijn, dan wel zich afmelden in verband met de verzorging van (zieke) familieleden.

Kortom alle reden voor sportorganisaties om dit probleem voorvarend maar vooral planmatig op te pakken. Dat betekent enerzijds ervoor zorgen dat de instroom van mensen weer op gang komt door de werving van nieuwe vrijwilligers, leden, coaches etc.. Anderzijds zullen sportorganisaties programma's moeten ontwikkelen voor het bestaande personeel en de eigen leden om verspreiding van het virus te voorkomen. Voor hen die reeds zijn besmet met het virus zal een veilige en ondersteunende omgeving gecreëerd moeten worden. Juist sporters met HIV moeten er van op aan kunnen dat hun sportorganisatie een veilige plek is.

Zie ook: de 'Code of Practice on HIV/AIDS and the World of Work' die door ILO en UNAIDS is ontwikkeld (www.toolkitsportdevelopment.org>> Themes>>HIV/AIDS)

Sport als instrument tegen HIV/AIDS

Sport wordt wereldwijd beschouwd als belangrijk en effectief instrument om de verspreiding en impact van HIV/AIDS tegen te gaan. Met sport kunnen groepen worden bereikt, die een groot risico lopen om met HIV besmet te raken zoals jongeren. Wanneer de boodschap in een sportactiviteit is ingebed, staat de doelgroep er meer open voor. Het is immers bekend dat een boodschap meer effect heeft, indien deze aansluit bij de directe belangstelling en belevingswereld van doelgroepen (Van Woerkum, Van Meegeeren, basisboek communicatie en verandering, 1999). In een sportieve context is informatie over HIV/AIDS minder bedreigend, mede doordat er sprake is van een vertrouwensband. Daarnaast kan sport begrip en respect bevorderen voor HIV-geïnfecteerden.

Inzicht in context en determinanten

Voorbereiding en inzicht als fundamenteel

Wie sport als instrument wil inzetten in de strijd

tegen HIV/AIDS, zal moeten beseffen dat gewoonte, kennis en de sociale, culturele, politieke en economische factoren de basis vormen voor de houding en het gedrag van een individu en/of groep. Juist deze gegevens zijn bepalende factoren voor het welslagen van sport als instrument van interventie in de strijd tegen HIV/AIDS.

Ga niet zelf zomaar voorlichtingsactiviteiten uitvoeren. Voordat een HIV/AIDS sportproject wordt gestart, is het van belang dat men aansluit bij en informatie vergaart over de bestaande visies, gevoerd beleid, HIV/AIDS interventie strategieën in dat land. Het is van vitaal belang goed op de hoogte te zijn van de lokale zeden en gewoonten. Als die kennis binnen de eigen organisatie niet aanwezig is, zal die via lokale partnerorganisaties moeten worden verkregen.

Uiteraard zal ook informatie moeten worden ingewonnen over de bestaande programma's en de stand van zaken. Kijk ook welke informatie bijvoorbeeld UNAIDS over een land heeft voordat u start met een HIV/AIDS sportproject (www.unaids.org).

Een voorbeeld van een goed hulpmiddel is de "APDIME Toolkit" (Assessment, Planning, Design, Implementation Monitoring, and Evaluation of HIV/AIDS interventions). Deze toolkit is in

Right To Play



opdracht van USAID ontwikkeld als instrument om effectieve projecten en programma's te ontwikkelen voor ontwikkelingslanden. Per stap in het beleids- en projectproces worden hulpmiddelen, informatie en tools geboden (www.synergyAIDS.com/apdime/index.htm).

Determinanten

Lees het hele artikel over determinanten met betrekking tot sport en HIV/AIDS op www.toolkitsportdevelopment.org>>Themes>>HIV/AIDS (Bron: Wim Delva & Marleen Temmerman, 2006)

Om het gedrag van mensen te beïnvloeden is het noodzakelijk inzicht te hebben in de factoren die bepalend zijn voor dit gedrag. Inzicht in deze factoren biedt inzicht in de interventiemogelijkheden. Bij de inzet van sportprogramma's wordt een onderscheid gemaakt naar determinanten op een drietal niveaus.

1. Determinanten op het niveau van interventie (houdingen en gemeenschappen)

Het gaat hierbij om de houdingen en percepties die er zijn in gemeenschappen en de mogelijkheden die er zijn om te sporten (infrastructuren, capaciteit en financiën etc.). De erkenning van de sociaal culturele en de politieke determinanten zijn bepalend voor een succesvolle implementatie van HIV/AIDS preventie sportprogramma's.

Om een succesvol project op te zetten, moet hiermee rekening worden gehouden. Samenwerking tussen sportorganisaties, scholen en overheden en de betrokkenheid van de ouders zijn daarbij cruciaal. Hiermee wordt een proces op gang gebracht, waarbij de ontwikkeling van positieve waarden en sociale vaardigheden met behulp van sport verder gaat dan alleen het sportveld en de training. Zodat het een onlosmakelijk onderdeel gaat uitmaken van het dagelijkse leven.

2. Determinanten op het niveau van seksueel gedrag

Perceptie en houdingen ontwikkelen zich niet onafhankelijk van iemands culturele achtergrond en sociale netwerken. Zo zijn seksuele gedragingen

van mensen nooit uitsluitend gebaseerd op de individuele keuzes die worden gemaakt. Hierbij spelen altijd zaken als groepsdruk en rolmodellen, eigenwaarde, behoeftebevrediging en veronderstelde voordelen ten opzichte van risico's een rol.

Voor een effectieve gedragsbeïnvloeding door middel van sportprogramma's is het noodzakelijk om vooraf een contextanalyse te doen, zodat barrières ten aanzien van de ontwikkeling van kennis, houding en gedrag duidelijk in kaart worden gebracht.

3. Determinanten op het niveau van de epidemie
HIV/AIDS raakt de totale samenleving. De vraag hierbij is: zal een gedragsverandering leiden tot minder HIV-infectie en -verspreiding? De bredere context heeft dan te maken met factoren als:

- beschikbaarheid van HIV/AIDS-remmers;
- preventieprogramma voor zwangere vrouwen;
- HIV-testen, condoombeschikbaarheid en -gebruik;
- seksuele voorlichting;
- seksueel gedrag van de doelgroep;
- het seksuele gedrag van mensen die niet tot de doelgroep behoren;
- de interacties en relaties tussen deze twee groepen en de achtergronden, kennis, houding en gedragingen die daar aan ten grondslag liggen.

Voorafgaand aan de ontwikkeling van een sportprogramma zal inzicht moeten worden verkregen in deze factoren, zodat interventie vanuit deze onderlinge samenhang kan plaatsvinden.

Vanuit dit gegeven is het **Intervention-Impact Cascade model** ontwikkeld (Grassly, Garnett, Schwartländer, Gregson & Anderson, 2001). Dit model laat fasegewijs zien dat door beïnvloeding van bepaalde inhoudelijke factoren sport kan worden ingezet als effectief instrument bij HIV-preventie. In de online toolkit wordt het model uitgebreid toegelicht.

www.toolkitsportdevelopment.org>>Themes>>HIV/AIDS

Vier pijlers voor effectieve HIV/AIDS programma's

Er zijn vier pijlers die noodzakelijk zijn voor effectieve HIV/AIDS-programma's. Sport is, als het opgenomen is in ontwikkelingsinitiatieven, geschikt om deze vier pijlers te ondersteunen. Deze vier pijlers zijn:

- Kennis.
- Levensvaardigheden.
- Een veilige en ondersteunende omgeving.
- Toegang tot sociaal netwerk.

Kennis

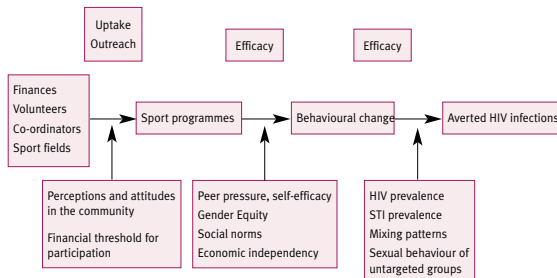
Kennis is noodzakelijk voor preventie. Kennis over HIV/AIDS, kennis over de besmettingsmogelijkheden, kennis over behandelingsmogelijkheden, kennis over taboes etc.. Coaches en sporthelden zijn goede 'boodschappers'. Daarnaast vormen sporttoernooien en competities een geschikt communicatiekanaal.

Coaches

Coaches en leiders in sport zijn zeer geschikt om HIV/AIDS preventie-activiteiten op te nemen in sportprogramma's. Jonge mensen die sport beoefenen hebben vaak een speciale vertrouwensband met hun coaches. Deze vertrouwensband maakt de coaches uitermate geschikt om gevoelige onderwerpen (zoals seks) te bespreken en op een goede manier om te gaan met degene die HIV-positief zijn.

Intervention-Impact Cascade model

(Grassly, Garnett, Schwartländer, Gregson & Anderson, 2001)



Sporters als rolmodel

Sporters kunnen in de strijd tegen de epidemie een belangrijke rol vervullen voor alle groepen. Sportliefhebbers vereenzelvigen zich met hun sportheld en hebben veelal het gevoel dat er sprake is van een soort van vertrouwenband met hun held. Juist de populariteit van sporters maakt hen een uitstekende ambassadeur om de HIV boodschap over te brengen en aldus bewustwording en kennis te bevorderen. (De Transactionele Overheid, Drs. W.J.A. Nelissen en drs G.C. Bartels, 1998).

Sporttoernooien en competities

Sporttoernooien en competities trekken vaak veel publiek en interesse. Dit is een uitstekende mogelijkheid om informatie te verstrekken aan de deelnemers of het publiek. Bewustwording creëren is daarbij het doel. Een gestructureerde aanpak

om bewustwording te bereiken is wel nodig. Ook moet de focus gericht blijven op de sport en wedstrijden.

Levensvaardigheden

Levensvaardigheden zijn noodzakelijk om jongeren te behoeden voor besmetting met HIV/AIDS. Actief sporten in groepsverband herbergt een groot aantal levenslessen als fair play en teamwork. In een sportcontext onder leiding van gediplomeerde sportdocenten kunnen essentiële levenslessen worden geleerd. Dit kunnen vaardigheden zijn op allerlei gebied, zoals het omdoen van condooms, meisjes leren nee te zeggen en hun grens duidelijk te maken. Deze vaardigheden zijn vooral erop gericht om het zelfvertrouwen te vergroten. Bovendien heeft onderzoek uitgewezen, dat opgroeiende meisjes

Uganda, Unicef, Giacomo Pirozzi



die sport beoefenen een gevoel van eigenwaarde en respect voor hun lichaam ontwikkelen.

Veilige en ondersteunende omgeving

In een veilige en ondersteunende omgeving voelen mensen zich vrij om grenzen aan te geven, zich te uiten, gevoelige onderwerpen te bespreken, etc.. De aard van sport en spel is informeel, sociaal en plezierig. Hierdoor kan het sport- en spelveld een veilige omgeving bieden die noodzakelijk is voor effectieve HIV/AIDS-programma's en -activiteiten.

Sport biedt een kans voor mensen, die in een moeilijke en zware omgeving leven, om te spelen en zich te uiten.

Sport kan een forum bieden om openlijk de ziekte te bediscussieren. Sport biedt een kans voor mensen, die in een moeilijke en zware omgeving leven, om te spelen en zich te uiten. De rol van de coach is hierin zeer belangrijk. Er bestaat geen kant en klaar recept voor het invullen van deze rol voor de vraag aan welke eisen deze coach moet voldoen. Wat wel kan worden gezegd in het kader van HIV/AIDS programma's is dat een coach in ieder geval sensitief en sociaal moet zijn ten



Jemen, Unicef, Cedric Galbe

opzichte van de sporters. In principe zijn dat basisvaardigheden voor iedere sportcoach. Oscar Mwaanga Oscar Sichikolo Mwaanga, the president of EDUSPOR geeft in zijn boek "KICKING AIDS OUT" Through Movement Games and Sports Activities een schets van de rol van de coach. Zie www.toolkitsportdevelopment.org>> Themes>> HIV/AIDS

Het is noodzakelijk om hieraan speciale aandacht te geven bij de opleiding van de coaches. Het is noodzakelijk dat de coach kennis heeft van HIV/AIDS, de lokale situatie met betrekking tot de ziekte kent, maar ook de culturele normen en waarden t.a.v. HIV/AIDS. Het komt nog wel eens voor dat juist de coach vrouwelijke atleten misbruikt. Het betrekken en opleiden van vrouwelijke coaches bij vrouwelijke sporten is ook noodzakelijk om vrouwen een veilige sportomgeving te bieden (IOC/UNAIDS, "Together for HIV and AIDS prevention, a toolkit for the sports community", 2005).

Toegang tot sociaal netwerk

De toegang tot een sociaal netwerk is belangrijk in de strijd tegen HIV/AIDS. In dit sociaal netwerk kan informatie verspreid en besproken worden; mensen die leven met HIV/AIDS kunnen dit netwerk opgenomen worden; toegang tot medische dienstverlening wordt vereenvoudigd in een sociaal netwerk. Sport is uitermate geschikt om dat sociaal netwerk te bieden, waarin toegang tot

Right To Play



deze diensten gegarandeerd is. Sportcompetities en wedstrijden brengen een groot aantal mensen op de been en/of bijeen met verschillende achtergronden. Bovendien hebben veel mensen positieve associaties met sport. Dit kan betekenen dat informatie doelgroepen bereikt, die niet via andere kanalen bereikt kunnen worden, bijvoorbeeld straatkinderen.

Voorbeeld van een door Right To Play gebruikt spel

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>> Learning examples voor meer informatie.

Titel spel: Geloof je ogen niet.

Doel: het bevorderen van de discussie over stigmatisering en discriminatie door HIV/AIDS-besmetting.

Materialen: kleine voorwerpen (bal, fles, etc.)

Tijdsduur: 10 min.

Spelregels: verdeel de deelnemers in twee gelijke teams. De teams stellen zich op schouder aan schouder tegenover elkaar met tussen hen een afstand van vijf tot 10 meter. Leg vervolgens uit aan het eerste team een klein voorwerp achter de ruggen langs aan elkaar door te geven. Ondertussen klappt het tweede team en telt gezamenlijk tot 30. Als de 30 bereikt is, stopt het eerste team met het doorgeven. Het tweede team krijgt vervolgens drie kansen om te raden wie het voorwerp in handen heeft. Beide teams krijgen een paar keer de gelegenheid om het spel te spelen.

Punten voor discussie naar aanleiding van het spel

- Wat denk je dat dit spel te maken heeft met stigmatisering en discriminatie gebaseerd op HIV/AIDS-besmetting? Het kleine voorwerp staat voor HIV. Iedereen kan erdoor besmet worden en het is heel lastig om te zien wie het heeft.
- Ken je HIV+ mensen in jullie gemeenschap die gestigmatiseerd worden? En hoe gebeurt dat?
- Ken je HIV+ mensen die worden gediscrimineerd en zo ja hoe?
- Hoe denk je dat dat komt?
- Hoe moet je omgaan met HIV+mensen?
- Hoe kun je stigmatisering en discriminatie tegengaan?

Awareness game

Dit spel is een voorbeeld van een awareness game. In 'awareness games' zijn sporten en spelen vertaald naar HIV/AIDS-doelstellingen. Naast het aanleren van sportvaardigheden gaat het ook om het aanleren van levensvaardigheden. Deze zijn uitermate belangrijk in de strijd tegen HIV/AIDS. Het gaat erom dat als jongeren hun gedrag willen veranderen ze ook de levensvaardigheden en het zelfvertrouwen hebben om te doen.

Conclusie en aanbeveling

Het aantal sportprojecten gericht op HIV/AIDS bestrijding is wereldwijd explosief gegroeid (Van Eekeren, 2006). Diverse Nederlandse sportorganisaties hebben de afgelopen jaren ervaring opgedaan bij het inzetten van sport als instrument bij HIV/AIDS projecten. Ondanks alle ervaringen is het opvallend dat er nog niet voldoende harde feiten en gegevens beschikbaar zijn die de effecten van deze inspanningen aantonen.

Het is essentieel om voorafgaand aan de ontwikkeling van een HIV/AIDS sportprogramma inzicht te krijgen in de HIV/AIDS-context in het betreffende land en de determinanten van gedrag. Organisaties maar ook donoren moeten zich bewust worden van het belang van een gedegen

Right To Play





Right To Play

situatieanalyse, waarmee alle facetten van de HIV/AIDS-problematiek en de daar aan verbonden aangrijpingspunten in beeld zijn gebracht. Informeer vooraf ook wat de ervaringen van andere organisaties zijn in het betrokken land, zodat barrières ten aanzien van de ontwikkeling van kennis, houding en gedrag helder zijn. Daarmee optimaliseert u het effect van de inspanning en worden mogelijke valkuilen vooraf voorkomen. Door de uitgangspositie ook kwantitatief vast te stellen, worden de resultaten van inspanningen bovendien meetbaar. Zodoende wordt de effectiviteit van interventies transparant.

! Lessen uit de praktijk HIV/AIDS



Right to Play

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>>
Learning examples voor de volledige project-beschrijving.

Wat zijn de absolute voorwaarden voor het inzetten van sport en spel bij het bestrijden van HIV/AIDS besmetting? En welke valkuilen moeten vermeden worden? We legden deze vraag voor

aan de specialisten van Right To Play. Op de online toolkit is meer informatie beschikbaar over de aanpak van Right To Play. www.toolkitsportdevelopment.org>>Best Practices

Belangrijke voorwaarden

- Een betrouwbare plaatselijke partner organisatie.
- Het op één lijn brengen van programmadoelstellingen met die van de plaatselijke overheid.
- De volle overtuiging dat coaches in staat zijn om activiteiten uit te voeren, waarmee de jeugd wordt voorgelicht over de manier waarop ze zichzelf kunnen beschermen, het hanteren van een gezonde levensstijl wordt aangemoedigd en de discussie wordt aangezwengeld over stigmatisering, discriminatie en sociaal isolement.
- Verdiep je grondig in de HIV/AIDS-context het betreffende land, heb een goed beeld van alle betrokkenen en wees er zeker van dat de programma's passen in de hele maatschappelijke context.
- Zoek plaatselijk bekende atleten die bereid zijn het HIV/AIDS issue aan te kaarten bij het publiek bij speciale gebeurtenissen, in de media en bij massabijeenkomsten.
- Richt je nadrukkelijk op reguliere en terugkerende activiteiten die hebben aangetoond een bijdrage te kunnen leveren aan gedragsverandering.

Wat zijn valkuilen?

- Als de activiteiten in het verlengde liggen van de politiek van de nationale overheid is het lastig om de resultaten van het HIV/AIDS programma helder op tafel te krijgen. Het is immers geen activiteit op zichzelf, maar een activiteit ingebed in andere activiteiten. Hierdoor is het resultaat van de interventie niet los te zien van andere interventies.
- Het meten van gedragsverandering bij jonge mensen als het gaat HIV/AIDS-bestrijding is een complexe aangelegenheid. Right To Play werkt eraan om op het ogenblik om continu de output en het resultaat van activiteiten te meten. Daarbij worden zowel kwantitatieve, kwalitatieve en participatieve onderzoeksmethoden

gebruikt. Momenteel wordt de monitoring en evaluatiemethodiek getest. Vergelijkbaarheid van meetresultaten tussen verschillende locaties is daarbij een belangrijk aandachtspunt. Daarnaast zal in 2006 en 2007 elke projectlocatie geëvalueerd worden. Resultaten van deze activiteiten worden in de komende periode tegemoet gezien.

- Sport op zichzelf kan nooit het enige instrument kan zijn voor HIV/AIDS-bestrijding. Het is een sterk instrument maar het moet altijd onderdeel zijn van een integrale benadering.

Wat zijn volgens Right To Play belangrijke do's en don'ts

Do's:

- De kwaliteit van trainingen en workshops. Zorg dat je in het bezit bent van de meest recente informatie over het onderwerp. Jij bent er verantwoordelijk voor, dus wees er zeker van dat het de correcte informatie is.

Right To Play



- De betrokkenheid van internationale en lokale partners om er zeker van te zijn dat er maximaal gebruik wordt gemaakt van de project capaciteit.
- Stem af met andere NGO's (nationale en regionale HIV/AIDS secretariaten, WHO, UNICEF etc).
- Gebruik speciale themadagen zoals World AIDS Day, om mensen massaal op de been te krijgen en te voorzien van informatie en voor te lichten over belangrijke gezondheid onderwerpen. Die speciale gelegenheden geven de gelegenheid de kracht van sport te laten zien.

Don'ts:

- Opereer niet solistisch. Voer geen projecten uit zonder een degelijke situatie-analyse en zonder de lokale partners, gemeenschappen en ouders te raadplegen. De presentatie van attributen die te maken hebben met gezondheid ligt cultureel vaak gevoelig. Een verkeerde presentatie kan beledigend zijn. Er moet overeenstemming zijn over de wijze waarop de materialen aan de jeugd van de plaatselijke gemeenschap worden gepresenteerd.

Wat zijn de kernelementen voor een succesvol sport en HIV/AIDS-project volgens Right To Play?

- Wees innovatief.
- Kies een sport die populair is bij de jongeren (voetbal is populair onder alle jongeren).
- Voetbal trekt publiek. Dit biedt de mogelijkheid om de gehele gemeenschap bijeen te brengen voor een toernooi.
- Informatie over HIV/AIDS wordt in de gemeenschap verspreid in de lokale talen en met behulp van laagdrempelige methoden van kunst en theater (drama en gedichten) waarmee zowel jong als oud zich kan identificeren.
- Alle sectoren en gemeenschappen moeten samenwerken als een team (gezondheid, sport, onderwijs, gemeenschap en jongeren).
- Gekwalificeerde en professionele coaches en trainers.
- Integreren van vrijwillige HIV-tests.
- Focus op preventie van de ongeïnfecteerden.



Kenia, Unicef, Giacomo Pirozzi



Kicking AIDS out of Kenya

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>>
Learning examples voor de volledige
projectbeschrijving.

Unicef-project vóór vrouwen tegen HIV/AIDS

Unicef Nederland ondersteunt verschillende ontwikkelingsprojecten waarin sport een grote rol speelt. Een van deze projecten is Kicking AIDS out of Kenya. Dit project probeert in een aantal districten in Kenia door meisjesvoetbal HIV/AIDS-besmetting tegen te gaan. Het project bevat interessante lessen voor de rol van sport op het gebied van HIV/AIDS-bestrijding en Gender empowerment. In het hoofdstuk Gender wordt dit project nader belicht.

Gender equality in sport en ontwikkelingsamenwerking

In veel ontwikkelingslanden heeft de vrouw nog een ondergeschikte rol aan de man. Vrouwen zijn minder vrij dan mannen in hun keuzes om zich te ontwikkelen en om hun talenten en vaardigheden te ontplooiën. Meisjes moeten veel taken doen in het huishouden en hebben minder toegang tot onderwijs dan jongens. Meisjes worden vaak op jonge leeftijd uitgehuwelijkt. Als er in de gemeenschap activiteiten worden georganiseerd, zijn deze doorgaans alleen voor jongens en mannen.



Marokko, NCDO, Peter Paul van Kempen

Voor een evenwichtige en duurzame maatschappelijke ontwikkeling dienen mannen en vrouwen echter gelijkwaardige rechten, verantwoordelijkheden en kansen te hebben: 'gender equality'. Het derde VN-millenniumdoel luidt dan ook: 'gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen'. Gender 'equality' is dus een belangrijk thema voor ontwikkelingsamenwerking.

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>> Themes>>Gender voor meer informatie en uitgebreide projectbeschrijvingen.

Sport kan een belangrijke bijdrage leveren aan de positieverbetering van vrouwen. Door sportactiviteiten aan meisjes en vrouwen aan te bieden, geef je hen de kans om zich te ontwikkelen en hun zelfvertrouwen te vergroten. Meisjes en vrouwen die in sport uitblinken, kunnen als een rolmodel voor andere meisjes en vrouwen gaan fungeren. Dit kan uiteindelijk leiden tot een verandering van het zelfbeeld van vrouwen. Door meisjes samen met jongens te laten sporten – en door ouders en gemeenschapsleiders ervan te overtuigen dat

sport ook positieve opbrengsten heeft voor hun dochters - kunnen ook de vooroordelen van jongens en mannen ten opzichte van meisjes bestreden worden. Een grotere zelfstandigheid in de sport kan leiden tot grotere zelfstandigheid op andere levensterreinen en draagt daarmee bij tot versterking van de positie en de rechten van vrouwen.

Maar hoe werk je op een effectieve manier aan gender equality in sport- en ontwikkelingsprojecten? In dit hoofdstuk beschrijven we de begrippen en geven we inzicht in obstakels die er zijn voor vrouwenparticipatie in sportprogramma's. Daarnaast komen de voorwaarden voor succesvolle projecten

aan bod en bieden we een overzicht van stimulerende maatregelen. Er wordt afgesloten met een conclusie en aanbeveling voor de effectieve aanpak van gender equality in sport- en ontwikkelingsprojecten.

Meer respect door sport

Om drie uur 's middags gaat de schoolbel in de Mwamunga Primary School in het Keniaanse Kwale-district. Een paar minuten later verzamelt de 15-jarige Zainabu Kazungu Nyamvula haar schoolvriendinnen voor de dagelijkse voetbaltraining. Een jaar geleden sloot Zainabu zich aan bij het voetbalteam van haar school, dat met hulp van Unicef is opgericht. Inmiddels is ze aanvoerster. Op het kale veldje dwingt ze duidelijk respect af, ze is een rolmodel voor de andere meisjes op school. "Mijn ouders vonden voetbal eigenlijk een jongenssport", vertelt ze. "Maar mijn leraar heeft ze duidelijk gemaakt dat ik er veel van zou leren." Hij had gelijk, vertelt Zainabu. (lees de volledige projectbeschrijving van Unicef op www.toolkitsport-development.org>>Learning examples)

Wat is gender?

Het begrip gender wordt gebruikt in contrast met de termen sekse en geslacht, die laatste verwijzen

naar de biologische verschillen tussen mannen en vrouwen. Gender is te omschrijven als een sociale constructie van opvattingen, beelden en vanzelfsprekendheden over mannelijkheid en vrouwelijkheid met de daarbij horende normen voor het gedrag van mannen en vrouwen. Deze normen liggen niet vast, maar zijn tijds- en cultuurgebonden. Wat in de ene cultuur of tijdsperiode als mannelijk gedrag of een mannelijke eigenschap wordt gezien, kan in een andere cultuur of tijdsperiode wel vrouwelijk worden gevonden.

Gender en macht

Gender is een belangrijk ordeningsprincipe voor sociale relaties en daarmee een manier om macht te verdelen. Gender ligt ten grondslag aan belangrijke machtsverschillen in de maatschappij.

Gendermainstreaming

Het (re)organiseren, verbeteren, ontwikkelen en evalueren van beleidsprocessen op zo'n manier dat het perspectief van gendergelijkwaardigheid wordt geïntegreerd in al het beleid, door de actoren die normaal dat beleid maken.

(Bronnen: www.emancipatieweb.nl/gm, www.un.org/womenwatch, Raad van Europa, 'Gender mainstreaming: conceptual framework, methodology and presentation of good practices'. Straatsburg, EG-S-MS (98) 2, mei 1998.)





Marokko, NCDO

Gender is onvermijdelijk

Wie aan de slag wil gaan met sport en ontwikkeling, moet beseffen dat bij sport en ontwikkelingsprojecten 'gender' altijd een rol speelt, of je wilt of niet. Deelname aan sportactiviteiten is voor meisjes en vrouwen vaak niet vanzelfsprekend, eerder het omgekeerde is het geval. Veelal zijn er normen en waarden verankerd in alle facetten van de samenleving, die een drempel vormen om te participeren. En dat geldt ook voor sport. Sport is 'mannelijk'; vrouwen dienen hun energie te richten op huis en haard. Zo luidt de overheersende opinie. Dat geldt zeker in Islamitische gemeenschappen. Indien daar geen rekening mee wordt gehouden bij het opzetten van programma's en projecten, zal de participatiegraad van vrouwen laag zijn.

Echter, alles op alles zetten om vrouwen te rekruteren voor projecten zonder een doordachte strategie, is ook geen aanrader. Doordat bestaande patronen doorbroken worden, kunnen allerlei neveneffecten optreden. Succes kan alleen geboekt worden door al in de definitiefase van projecten en programma's rekening te houden met de betekenissen die in de lokale context worden toegekend aan gender en de relatie met sport. Bovendien dienen heldere en realistische doelstellingen geformuleerd te worden met betrekking tot 'gender equality'.

"De eerste aanpak van MYSA was een gender-programma puur gericht op meisjes. Er waren geen activiteiten gericht op de directe omgeving: jongens die al participeerden in MYSA programma's en de families van de meisjes. Hierdoor was er een terugval in de deelname na aanvankelijk succes. De sportdeelname beklifde niet, omdat de omgeving kritisch bleef. Met de hernieuwde aanpak is de afgelopen jaren het gender programma niet alleen gericht op meisjesdeelname maar ook op de bewerking en het betrekken van jongens en ouders. Ook is het essentieel om te kijken naar de beschikbare uren van meisjes om zodoende niet te concurreren met de 'werkuren' voor de familie. Dat staat sportdeelname van meisjes ook in de weg. Door deze maatregelen is de participatie van meisjes wel duurzaam." (Johan van Geijn, KNVB). Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org >> Learning examples KNVB voor de volledige projectbeschrijving.)

Gender als cross-cutting issue én als specifiek thema

Een wereldwijd geaccepteerde strategie om gender equality te realiseren, is gender mainstreaming. Met deze strategie is er aandacht voor gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen in alle activiteiten van een organisatie: missie, beleid, strategie, personeelsbeleid en uiteraard ook in de programma's

Marokko, NCDO, Peter Paul Van Kempen



en projecten. De VN propageren deze strategie en ook de Nederlandse overheid heeft deze omarmd. Voor overheidsinstellingen is een handleiding voor gender mainstreaming beschikbaar (www.eman-cipatiweb.nl/gm).

Een organisatie die het thema 'gender' serieus en gedegen wil benaderen, zal deze dus eerst in de spiegel moeten kijken: in hoeverre zijn mannen en vrouwen in de eigen organisatie gelijkwaardig? Voor de lokale partnerorganisatie geldt hetzelfde. Anders bestaat het risico dat projectplannen gelijkwaardigheid hoog in het vaandel hebben, terwijl bij de uitvoerende organisaties overwegend mannen de sleutelposities bekleden (met andere woorden: 'practice what you preach'). Dit betekent dat sportontwikkelingsorganisaties in alle hun activiteiten gendersensitief moeten zijn. Ook binnen projecten met een ander thema. Zo is bij opleidingen voor trainers in het kader van capaciteitsopbouw aandacht nodig voor het belang en de rol van vrouwelijke trainers, maar ook voor de relatie tussen (vaak mannelijke) coach en (vrouwelijke) pupillen.

Naast mainstreamen zijn gerichte interventies nodig, met name in situaties waar er sterke ongelijkheid is tussen de positie van mannen en vrouwen (VN, 2006). Deze interventies zijn dan vooral gericht op het verbeteren en versterken van de positie van de vrouw (empowerment).

Bijvoorbeeld het opzetten van een voetbalcompetitie voor vrouwen. Juist de combinatie van beide strategieën leidt uiteindelijk tot gelijkwaardigheid.

Twee strategieën vereist

Samengevat zijn er twee strategieën voor gender equality:

- 1) Gender mainstreaming: gender-balans creëren in beleid, structuren en besturen; mentaliteit duurzaam beïnvloeden via alle activiteiten van een organisatie; verandering 'van binnen naar buiten'.
 - 2) Empowerment: activiteiten specifiek gericht op vrouwendeelname zonder bestaande structuren direct aan te pakken (bottom-up verandering).
- NB: Zet beide strategieën gelijktijdig in voor een doeltreffende aanpak!

Waarom aandacht voor gender?

Belangrijke reden om een hoge participatiegraad na te streven van meisjes en vrouwen in sport en ontwikkelingsprojecten, is dat zij dan ook de fysieke, psychologische en sociale voordelen van sport genieten. Naast een betere gezondheid kan deelname aan sportactiviteiten –mits deze met kennis en kunde worden georganiseerd– leiden tot discipline, zelfbewustzijn, zelfvertrouwen, onafhankelijkheid en leiderschapsvaardigheden. Vrouwen kunnen zich fysiek en psychologisch sterker gaan voelen. Sociaal gezien doen ze ervaring op met het werken in teams, onderhandelen, plannen, winnen en verliezen. Ook levert sport sociale netwerken. Daardoor wordt het eigen perspectief verbreed; vrouwen leren meer over hun gemeenschap en de wereld daarbuiten, waardoor ze mogelijkheden kunnen zien waar ze zich anders niet bewust van waren geweest. Doordat sport zelfvertrouwen vergroot, kunnen meisjes beter voor zichzelf opkomen. Dit is van belang voor het voorkomen van ongewenste seksuele contacten en zwangerschap. Daarmee is sport ook een middel in de strijd tegen HIV/AIDS.

Gender equity in sport & OS: Stand van zaken

De meeste ontwikkelingsorganisaties streven naar gender mainstreaming. Daarnaast worden er activiteiten specifiek op meisjes en vrouwen

Marokko, NCDO, Peter Paul van Kempen





Marokko, NCDO, Peter Paul van Kempen

gericht om zo hun positie te verbeteren. In deze sector is het 'gender denken' sterker verankerd dan in de sportsector (Van Kampen, Gender, sport en ontwikkelingssamenwerking, 2001). De grote ontwikkelingsorganisaties en organisaties als de VN en de World Bank hebben expertise op dit gebied en hebben het thema gender geïntegreerd in hun organisatie en programma's (zie www.un.org/womenwatch, www.worldbank.org/gender).

Sportorganisaties streven vooral naar deelname van vrouwen aan sportactiviteiten. Op projectniveau zijn vaak doelstellingen en activiteiten geformuleerd om de participatiegraad van vrouwen en meisjes te verhogen. Dat zou de positie van de vrouw onder meer versterken en verbeteren, doordat het zelfvertrouwen toeneemt. Echter, om gender equality te realiseren dienen ook de achterliggende structuren te worden aangepakt. Om ongelijke verhoudingen te veranderen, moeten zowel vrouwen als mannen zich bewust worden van deze verhoudingen en het voordeel van verandering. Er dient op het niveau van gemeenschappen te worden bekeken hoe de huidige situatie is en welke systemen en krachten het fundament leveren. Een hoge deelname van vrouwen aan sportactiviteiten zonder aandacht voor deze aspecten heeft risico's.

Kruisbestuiving wenselijk

Ook bij dit thema blijkt dus weer nut en noodzaak van samenwerking tussen sportorganisaties en ontwikkelingsorganisaties. Het gender vraagstuk is bij uitstek een thema voor ontwikkelings samenwerking. Er wordt al decennia gewerkt aan gender equality in deze sector. Met vallen en opstaan is veel geleerd; de meeste fouten zijn al meer dan eens gemaakt. Gender mainstreaming is gemeengoed geworden. Sportorganisaties hoeven dit wiel niet meer uit te vinden, maar kunnen voortbouwen op in de praktijk getoetste werkwijzen en methoden. Andersom hoeven ontwikkelingsorganisaties zich

Marokko, NCDO, Peter Paul van Kempen





Op 21 mei 2006 bereikten 22.000 vrouwen na tien kilometer de finish tijdens de 'Course Feminine' georganiseerd door Olympisch Kampioene Nawal El Moutawakel in Casablanca, Marokko. NCDO. Peter Paul van Kampen

niet te buigen over de vraag hoe vrouwelijke sportleiders opgeleid moeten worden of hoe sportactiviteiten doordacht opgezet kunnen worden, zodat deze aantrekkelijk zijn en vrouwen graag willen meedoen. Deze expertise is aanwezig bij de sportorganisaties zoals sportbonden en sportkoepels.

"We kregen het probleem dat vrouwen in de cursus voor sportleider niet meer mochten komen van hun echtgenoten, omdat ze misschien stiekem toch iets te veel leerden. Daar hadden we eigenlijk van tevoren niet goed genoeg over nagedacht. Je denkt dus de vrouwen te kunnen emanciperen, maar tegelijkertijd moet je ook de mannen emanciperen, anders kan het averechts effect hebben. Daarnaast moet je ook nadenken over de impact die het op vrouwen kan hebben, want we hebben daar echt wel vervelende dingen meegemaakt. Vrouwen raakten door de cursus in de knoop omdat ze nu veel meer leerden dan hun traditionele rol. Dat is ook iets waar we weer van geleerd hebben." (Leonie Hallers en Inger Quanjel, NKS Suriname project, Lees meer in het hoofdstuk Capaciteitsopbouw en op www.toolkitsportdevelopment.org>> Learning examples)

Dit probleem is te voorkomen door in de definitieve fase van projecten en programma's opinieleiders en sleutelpersonen uit de lokale gemeenschap te betrekken. Ook lokale en regionale vrouwen-netwerken kunnen benaderd worden in een vroeg stadium. Gezamenlijk kan in kaart worden gebracht welke betekenissen en normen er zijn in relatie tot het project en het streven naar gender equality. Het is bovendien van belang een vast agendapunt te maken van 'gender' in de besprekingen met de lokale partner. Op die manier komt gender in iedere vergadering even aan de orde. Zelfs al is er niets over dit agendapunt te melden, dan nog worden alle aanwezigen herinnerd aan de eigen gendersensitiviteit en aan de gender/vrouwendoelstellingen van het project. Het regelmatig herinneren aan gendersensitiviteit en gender doelstellingen is van belang voor een duurzame verandering in verhoudingen tussen man en vrouw (Van Kampen, Gender, sport en ontwikkelingssamenwerking, 2001).

Voorbeeld van vrouwen-netwerken in Brazilië

Het Rede Mulher de Educação, partner van Oxfam Novib, is een netwerk van 23 Braziliaanse vrouwenorganisaties. Gezamenlijk streven ze naar gelijke behandeling van man en vrouw. Overheidsdiensten, scholen, NGOs, medische of juridische instellingen: iedereen kan meedoen aan de educatieve projecten voor gender, citizenship en leadership. Immers: 'Hoe meer een vrouw zich maatschappelijk isoleert, hoe kwetsbaarder ze wordt.'

De krachten bundelen, samenwerken. Dat is de filosofie van de Braziliaanse organisatie Rede Mulher de Educação. Vera Vieira, coördinator: 'Rede Mulher promotes and facilitates the inter-connection between women's groups all over Brazil, and abroad.' Het mes snijdt vaak aan twee kanten, zegt Vieira: 'A project focused on income generation, for example, will result in making women to have a financial source, but also stronger as citizens, as they are conscious of their rights.'

Bron: Oxfam Novib

Obstakels voor sportparticipatie

Er zijn verschillende obstakels voor projecten en programma's gericht op sportdeelname door vrouwen. Deze kunnen in drie categorieën worden onderverdeeld:

Veiligheid

Veiligheid is een sleutelfactor met meerdere dimensies. Het gaat ten eerste om de bereikbaarheid en locatie van de sportfaciliteit. Bovendien is er sprake van een machtsrelatie met coaches en sportleiders. Zonder specifieke aandacht zullen culturele patronen uit de gemeenschap zich hier herhalen met het risico van bijvoorbeeld seksueel misbruik. Dit brengt ons op een ander aspect: de reputatie van meisjes en vrouwen kan geschaad worden door te sporten. Vrouwen kunnen in veel culturen rekenen op een fysieke en sociale bestraffing als zij gedrag vertonen dat als mannelijk wordt beschouwd.

Pakistan, Unicef, Asad Zaidi



Andere verplichtingen en beperkt beschikbare tijd

In veel ontwikkelingslanden is de sociaal-economische taakverdeling zodanig dat vrouwen weinig vrije tijd hebben. Ze moeten voor het gezin zorgen en zijn vaak ook nog kostwinnaar. Alhoewel educatie- en sportactiviteiten elkaar vaak versterken, kan er ook een spanningsveld zijn in een situatie met beperkte middelen en tijdgebrek. Hier moet rekening gehouden worden door bij het plannen van sportactiviteiten geschikte tijden in samenspraak met gemeenschapsleiders en ouders vast te stellen.

Normen op het gebied van gender en seksualiteit

Sportactiviteiten vinden plaats in een bepaalde sociaal-culturele context. Veelal wordt sport als mannelijk gezien. Ook bestaan er mythen die sporten ontmoedigen, bijvoorbeeld dat meisjes hun maagdelijkheid kunnen verliezen door te sporten. Kleding is vaak een heikel punt. In veel culturen worden strakke kleding en ontblote ledematen niet getolereerd. Dit speelde bijvoorbeeld een rol in een project van 'Women without borders' in India. Doel van het project was om vrouwen te leren zwemmen. Bij de Tsunami verdronken onevenredig veel vrouwen, omdat zij niet konden zwemmen. Niettemin waren vrouwen pas bereid om aan de zwemlessen deel te nemen nadat de kleding aan hun specifieke wensen was aangepast.

Aan de slag

Inmiddels is in duizenden ontwikkelingssamenwerkingsprojecten ervaring opgedaan met het streven naar gender equality. De lessen zijn opgetekend tijdens internationale conferenties en workshops (bijvoorbeeld Nike-NCDO seminars in Casablanca en Amsterdam, 2006) en in studies (Van Kampen, Gender, sport en ontwikkelingssamenwerking, Universiteit Utrecht 2001; vele onderzoeken van ministeries, de World Bank en de Verenigde Naties, bijvoorbeeld 'Successful strategies for addressing gender equality issues in programs and projects: what works?' Development Bulletin no.64, 2004). Volledige documenten beschikbaar op www.toolkitsportdevelopment.org
>>Themes>>Gender.

Gender is een volwaardig vakgebied. Er zijn wetenschappelijke instituten en gespecialiseerde adviesbureaus actief op dit terrein. We beschrijven in deze publicatie globaal de stappen die gezet kunnen worden in het streven naar gender equality. Geadviseerd wordt om ervaringen te benutten van organisaties die gender gelijkwaardigheid al in belangrijke mate hebben gerealiseerd en gebruik te maken van de kennis en expertise van specialisten.

Het ontwikkelen van een gezamenlijke visie op het gebied van gender equality is een belangrijke succesfactor.

Ontwikkel een gemeenschappelijke visie op het gebied van gender equality

Het ontwikkelen van een gezamenlijke visie op het gebied van gender equality is een belangrijke succesfactor. Concreet betekent dit, dat er een dialoog gevoerd moet worden met lokale partners over het belang van gelijkwaardigheid en de relatie van dit thema met de geplande activiteiten. Deze dialoog is nodig op beleidsniveau, bij het ontwerp van programma's en projecten en tijdens de implementatie.

Om een gezamenlijke visie over doelstellingen en uitgangspunten te kunnen ontwikkelen, is het essentieel dat de partnerorganisatie en de sociaal-cultureel-economische context wordt begrepen. Hiervoor gelden de volgende voorwaarden:

Kijk in de spiegel

Een gedegen aanpak vergt ook dat organisaties eerst intern een positie bepalen ten opzichte van het gendervraagstuk. Hoe wordt gender equality in de eigen structuren en activiteiten gerealiseerd? ('eerst presteren, dan communiceren'). Ook de lokale partner dient gender mainstreaming te realiseren. Veel organisaties hebben deze stappen overigens al gezet. Vrouwenorganisaties hebben expertise op dit gebied. Het loont de moeite om te leren van ervaringsdeskundigen. Zie het voorbeeld op pagina 34: vrouwenorganisaties die zich

verenigd hebben in een netwerk en hun diensten aanbieden gericht op het realiseren van gender equality.

Betrek de gemeenschap en de doelgroep

Bij het ontwikkelen van deze visie dienen ook stakeholders, vertegenwoordigers van lokale NGO's en gemeenschapsleiders te worden betrokken. Om gelijkwaardigheid te realiseren moeten niet alleen de meisjes emanciperen, maar moeten de mannen mee veranderen. Houd contact met sleutelpersonen en vraag hen naar hun mening. Wat vinden zij bijvoorbeeld van het feit dat vrouwen en meisjes aan sportactiviteiten deelnemen en sportkleding dragen? Wat kan wel en wat niet? Werk ook samen met lokale vrouwennetwerken. Deze netwerken zijn vaak goed op de hoogte van de positie van vrouwen in die cultuur en hebben zelf een groot (vrouwen)netwerk. Zo kan een vrouwenorganisatie gevraagd worden of zij iets wil op sportgebied of kan de expertise of het netwerk van deze organisaties ingeschakeld worden bij activiteiten.

Een lange adem

Lange termijn betrokkenheid is een vereiste voor het creëren van gender equality. Het gaat om complexe culturele veranderingsprocessen die veel tijd en energie vergen. Twee jaar een project uitvoeren en dan vertrekken kan juist negatieve

Nicaragua, NCDO, Dorien Koppenberg



effecten hebben. Het veranderingsproces is dan geïnitieerd maar nog niet uitgekristalliseerd. Terugval is waarschijnlijk. De vrouwen hebben dan 'de vrijheid' geproefd en zullen met minder acceptatie en meer onvrede hun oude rol vervullen. Met conflicten en ontwrichting van huishoudens als mogelijk gevolg.

Speciale voorwaarden voor vrouwenactiviteiten

- Het blijkt dat vrouwen vaak vast zitten aan bepaalde huishoudelijke of zorgende taken, waardoor het van belang is activiteiten voor vrouwen op een geschikt tijdstip te plannen. De vroege avonduren, vaak gebruikt om te sporten, lijken vooral voor vrouwen met zorgen huishoudelijke taken een ongeschikt sport-tijdstip.
- Met het oog op veiligheid is het van belang een sportlocatie te kiezen die gemakkelijk en veilig bereikbaar is. Ook is het van belang na te denken over toezicht van volwassenen bij sport voor meisjes.
- Bij sportactiviteiten moet bekeken worden of de gebruikelijke sportkleding -short en shirt- wel geschikt is. Het kan zijn dat alleen lange broeken of zelfs rokken en hoofdbedekking het meest geschikt worden geacht. Dit is afhankelijk van lokale gebruiken.
- Betrekken van meisjes via lichamelijke opvoeding op school is effectief. Op school kunnen meisjes gemakkelijk bereikt worden en bovendien wordt de school als een relatief veilige omgeving beschouwd, ook voor meisjes. Sportdeelname van meisjes verhogen werkt dus goed via lichamelijke opvoeding op de scholen. En sport op school kan zelfs meisjes naar school trekken (zie project Unicef in Kenia).
- Het inzetten van voorbeeldvrouwen in de vorm van demonstratiewedstrijden wordt beschouwd als een krachtig middel om sportdeelname van vrouwen en meisjes te verhogen. En wellicht om mannen/ouders/leiders positiever tegen sportende meisjes aan te laten kijken.

Stimulerende maatregelen

Stimulerende maatregelen zijn noodzakelijk om daadwerkelijk vrouwen en meisjes te betrekken bij

sportactiviteiten (Van Kampen, Gender, sport en ontwikkelingsamenwerking, 2001). Voorbeelden van deze stimulerende maatregelen zijn:

- Mannelijke en vrouwelijke cursusleiders: cursusleiders vervullen een voorbeeldfunctie. Het is daarom van groot belang bij iedere cursus vrouwelijke cursusleiders te betrekken.
- 'Local heroes': zelfbewuste/bekende vrouwen betrekken bij coachingsessies, evenementen en andere sportactiviteiten kan meisjes en vrouwen eigenwaarde geven en stimuleren om deel te nemen aan sportactiviteiten.
- Oudersessie: het is van belang aan ouders uit te leggen wat er met de sportactiviteiten voor vrouwen en meisjes beoogd wordt. Dat kan weerstand van oudere generaties wegnemen.
- Media aandacht: in lokale kranten en op lokale radio aandacht besteden aan vrouwelijke sportprestaties en/of evenementen. Dat geeft een enorme stimulans aan andere meisjes en vrouwen om deel te nemen aan sport en bovendien bekendheid bij de gehele gemeenschap.
- Registratie: bij deelname aan competitie kunnen vrouwen op ieder moment registreren, terwijl bij mannen de inschrijving op een bepaald moment sluit.
- Gratis sportdeelname: sportactiviteiten voor vrouwen moeten kosteloos zijn, omdat zij in veel gevallen geen toegang tot financiële middelen hebben. Wel kan gedacht worden aan een tegenprestatie, bijvoorbeeld commitment laten blijken. Moya vraagt een tegenprestatie aan deelnemers in de vorm van activiteiten die voor de gemeenschap waarde hebben (bijvoorbeeld afval opruimen in buurten).
- Gevarieerd sportaanbod: voetbal heeft voor veel mensen een mannelijke betekenis. Dat kan voor vrouwen en meisjes beperkend werken om deel te nemen aan sport (voetbal). Het aanbieden van andere sporten kan positief werken op participatie van vrouwen én op de acceptatie van de gemeenschap.

Conclusie en aanbeveling

Voor een evenwichtige en duurzame maatschappelijke ontwikkeling dienen mannen en vrouwen gelijkwaardige rechten, verantwoordelijkheden en kansen te hebben: 'gender equality'. Sport kan

een belangrijke bijdrage leveren aan de positieverbetering van vrouwen. Samengevat zijn er twee strategieën om gender equality te stimuleren. Met gender mainstreaming wordt gelijkwaardigheid nagestreefd in alle activiteiten van een organisatie, in het beleid, de structuur en de cultuur. Daarnaast zijn activiteiten specifiek gericht op positieverbetering en deelname van vrouwen nodig: empowerment. Juist de combinatie van beide strategieën vormt een doeltreffende aanpak.

Projecten gericht op sportdeelname van vrouwen dienen zorgvuldig opgezet te worden. Er zijn verschillende obstakels: onveiligheid, andere verplichtingen, beperkt beschikbare tijd, normen op het gebied van gender en seksualiteit. Het is van essentieel belang om hier bij het ontwerp van programma's en projecten rekening mee te houden.

Ook bij dit thema blijkt de noodzaak en het nut van samenwerking tussen sportorganisaties en ontwikkelingsorganisaties. Het gendervraagstuk is bij uitstek een thema voor ontwikkelingsamenwerking. Sportorganisaties hoeven dit wiel niet meer uit te vinden, maar kunnen voortbouwen op in de praktijk getoetste werkwijzen en methoden. Andersom hoeven ontwikkelingsorganisaties zich niet te buigen over de vraag hoe vrouwelijke sport-

leiders opgeleid moeten worden of hoe sportactiviteiten doordacht opgezet kunnen worden, zodat deze aantrekkelijk zijn en vrouwen graag willen meedoen. Deze expertise is aanwezig bij de sportbonden. Geadviseerd wordt om ervaringen te benutten van voorlopers en gebruik te maken van de kennis en expertise van specialisten bij het opzetten en implementeren van sport en ontwikkelingsprojecten.

Vrouwenvoetbal in Rwanda

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>>
Learning examples voor de volledige projectbeschrijving.

De Foundation for African Sport Development (FASD) is een idee van sporthelden van Afrikaanse bodem. Beroemde sporters zoals Finidi George, Prince Polley en Tijani Babangida zochten samen met Bobby Appiah, een manier om, met steun vanuit Nederland, sportactiviteiten in hun moederlanden te ontwikkelen en ondersteunen. In 1998 heeft een aantal Nederlanders dit initiatief omarmd en samen hebben zij FASD opgezet. FASD houdt zich bezig met het ondersteunen, opzetten en organiseren van sportontwikkelingsprojecten in Afrika. Een van de projecten is het opzetten van een voetbalcompetitie voor vrouwen in Rwanda.

Verhoudingen tussen mannen en vrouwen zijn sinds de oorlog in Rwanda ernstig verstoord. Er bleek behoefte om door middel van sportieve activiteiten op de lange termijn de positie van vrouwen te verbeteren. In 2002 heeft FASD samenwerking gezocht met de Nederlandse organisatie SNV Rwanda en is al snel de organisatie AKWOF opgericht om de structuur van vrouwenvoetbal landelijk op te zetten. Binnen dit project richtte FASD zich op het betrekken van meer meisjes en vrouwen bij voetbal, het verbeteren van technische en organisatorische kwaliteiten en het voorlichten van zowel mannen als vrouwen over (vrouwen)sport en AIDS. Naast het plezier dat voetbal de deelnemers biedt, is de sport een belangrijk bindmiddel en katalysator voor de wederopbouw in dit land.

Kenia, NCDO, Sebastian Rich



De lange termijn doelstellingen van het project luiden als volgt:

- Door sportieve activiteiten de verhoudingen tussen mannen en vrouwen in het land te verbeteren. Daarmee ook bevordering van vrouwenemancipatie en het bewerkstelligen van een positieve verandering in hun attitude.
- Jonge Rwandese meisjes de kans geven om hun zelfvertrouwen te ontwikkelen en hun rechten te verdedigen.
- Positieve veranderingen in de Rwandese mentaliteit bewerkstellingen ten aanzien van de bekwaamheden van vrouwen.
- De harmonische integratie van vrouwen bevorderen in de voortgang van de ontwikkeling van het land.
- Bevorderen van de gezondheid.

Korte termijn doelstellingen:

- Verbetering van eigen technische en organisatorische kwaliteiten van AKWOF en dat van het kader.
- Kennismaken met andere culturen en met hun ontwikkelingsniveau.
- Meer meisjes en vrouwen betrekken bij sport in het algemeen en voetbal in het bijzonder.
- Voorlichting voor zowel vrouwen als mannen over vrouwensport.
- Bieden van ontspanning.

Moving the goal posts Kilifi

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>>

Learning examples voor de volledige projectbeschrijving.



VSO Nederland (Voluntary Service Overseas) bestrijdt armoede, achterstand en maatschappelijke uitsluiting in ontwikkelingslanden. Dat doet zij door middel van het versterken van kennis en capaciteit van mensen en organisaties in arme landen, die zich inzetten voor armoedebestrijding. VSO's kerncompetentie is de inzet van deskundige beroepskrachten, die op basis van een bescheiden lokaal salaris kennis en capaciteiten ontwikkelen bij mensen, organisaties en overheden die armoede bestrijden.

Hoewel VSO Nederland geen organisatie is die zich uitsluitend op de relatie sport en ontwikkelingssamenwerking concentreert, wordt sport incidenteel wel als middel ingezet. Dat is bijvoorbeeld gebeurd bij het project "Moving the Goalposts Kilifi (MTGK)" in Kenia. In dit project wordt voetbal ingezet om bij meisjes en vrouwen te werken aan het zelfvertrouwen, hen voor te lichten over een gezonder leven en hen bewust

Vrouwen voor een wedstrijd. VSO. Cocky Write



te maken van hun rol in de gemeenschap en hun mogelijkheden. De gemeenschap zelf maakte het volgende overzicht van problemen en oplossingen.

Challenges for girls in Kilifi:	Through football she can:
Not free to attend meetings, go out	Be reached, mobilised in safe places, socialise positively
Early marriage	Stay longer in school
No schooling	If out of school, delay early marriage
No decisions, even for herself	Build confidence, 'If I can play football I can do lots of useful things in my life'
No access to sexual health education	Learn life skills, discuss reproductive health issues with trained peer educators
No leadership or management skills	Learn how to organise leagues, tournaments
Cheap labour (house girls)	Opportunities to gain work experience as volunteer/staff

Het project loopt nog steeds, maar er zijn al behoorlijk wat successen te melden. Door verantwoordelijkheid te nemen ontwikkelen meisjes en vrouwen essentiële en overdraagbare vaardigheden zoals zelfvertrouwen, leiderschap en onderhandelen. In de praktijk blijkt dat uit de volgende punten:

- Competities en toernooien worden door meisjes georganiseerd, die door hun team zijn gekozen als vertegenwoordiger in meisjescomités.
- Alle scheidsrechters en EHBO-ers zijn meisjes.
- Alle stafleden zijn vrouwen; vier van de vijf zijn voetballers en drie van de vier zijn meisjes uit de doelgroep.
- Het monitoring- en evaluatieteam bestaat helemaal uit meisjes.
- Alle coaches zijn meisjes.
- Meisjes maken mede jaarplannen en lange termijn strategieën.

Lees meer over dit project op internet:

www.mtgk.org

www.toolkitsportdevelopment.org>>Learning examples

Kicking AIDS out of Kenya

Unicef-project vóór vrouwen tegen HIV/AIDS Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>>

Learning examples voor de volledige project-beschrijving.

Unicef Nederland ondersteunt verschillende ontwikkelingsprojecten waarin sport een grote rol speelt. Een van deze projecten is Kicking AIDS out of Kenya. Dit project probeert in een aantal districten in Kenia door meisjesvoetbal HIV/AIDS-besmetting tegen te gaan. Het project bevat interessante lessen voor de rol van sport op het gebied van HIV/AIDS-bestrijding en gender empowerment.

Aanleiding

In Kenia hebben meisjes tussen de 15 en 19 jaar een zeven keer zo grote kans op besmetting als jongens in dezelfde leeftijdsgroep, zo blijkt uit onderzoek. Er is in dit land een sterke genderongelijkheid. Vrouwen worden niet betrokken in de besluitvorming. Zij hebben geen recht op eigen bezit, worden vaak misbruikt en worden overbelast met werk en zorgtaken. Aan onderwijs voor jongens wordt meer waarde gehecht dan aan onderwijs voor meisjes. Deze onderzoeksresultaten maken duidelijk dat er in Kenia behoefte aan is om jongeren, met name meisjes en jonge vrouwen, weerbaarder en zelfstandiger te maken,

VSO. Cocky Write



hen te informeren en vaardigheden aan te reiken om zichzelf te kunnen beschermen tegen HIV/AIDS. Het is echter niet eenvoudig om lastige onderwerpen als HIV/AIDS en seks aan te snijden. Hiervoor zijn geschikte en aantrekkelijke aanknopingspunten nodig.

Rol van sport

Sport, in dit geval voetbal, is zo'n aanknopingspunt. Tijdens trainingen kunnen coaches HIV/AIDS bespreken. Sport leert meisjes ook om voor zichzelf op te komen. Het geeft ze de kans om ergens in uit te blinken, het zelfvertrouwen en het zelfbewustzijn te vergroten. Door een teamsport als voetbal kunnen meisjes onderling groepsvaardigheden ontwikkelen. Dit alles zorgt ervoor, dat meisjes op een gelijkwaardiger niveau met jongens over seks kunnen praten en indien nodig tegengas kunnen geven. Maar sport is meer dan een middel, sport is tevens een doel op zich. Ieder kind heeft namelijk het recht om te sporten en te spelen. In een omgeving waar meisjes en vrouwen het zware huishoudelijke werk moeten opknappen, biedt sport volgens Unicef de zeldzame mogelijkheid om afleiding en plezier te hebben.

Unicef treft doel

Inmiddels heeft Unicef een tweetal voortgangsrapportages van het project uitgevoerd. Daaruit blijkt dat het voetbalproject in zijn opzet slaagt. In het Kwale-district zijn inmiddels meer dan 200 vrouwen voetbalelftallen actief. Het bewustzijn rond HIV en AIDS is aantoonbaar toegenomen: het aantal vrijwillige HIV-tests onder jongeren stijgt. Zo lieten tijdens een regionaal voetbaltoernooi in het Kwale-district bijvoorbeeld 180 jongeren zich vrijwillig testen.

Verandering in culturele perceptie en attitudes

Een aantal gemeenschappen waarin het project wordt gehouden, is overwegend islamitisch. Voordat het project van start ging, geloofden de mensen in deze gemeenschappen niet dat vrouwen konden voetballen. Zij konden zich ook niet voorstellen dat vrouwen sportbroekjes zouden dragen, omdat dan de benen ontbloeit zijn. Door imams, lokale bestuurders en leiders te



VSO, Cocky Write

betrekken bij de organisatie van toernooien in de gemeenschap, is het mogelijk gebleken de culturele percepties en attitudes in de gemeenschap ten opzichte van vrouwen enigszins te veranderen. De meeste gezinnen stimuleren hun dochters nu om deel te nemen aan de voetbaltoernooien. Een groot aantal van hen draagt sportkleding. Er is geen algemene succesformule beschikbaar om gendergerelateerde normen van een gemeenschap te veranderen. Duidelijk is, dat er eerst een beoordeling gemaakt moet worden van de huidige situatie en dat realistische veranderingsdoelen en –plannen in samenwerking met de gemeenschap moeten worden opgesteld. De Asian Development Bank heeft checklists opgesteld die ter inspiratie kunnen dienen voor een gedegen aanpak. (www.adb.org/Gender/checklists.asp)

Leiderschap, het verkrijgen van levensvaardigheden en capaciteitsopbouw

150 Meisjes (80 meisjes uit het Kwale-district, 30 uit Mombasa, 20 uit Garissa en 20 uit Kilifi) zijn inmiddels opgeleid tot voetbalcoach en scheidsrechter. Hiertoe werkt Unicef onder meer samen met Mathara Youth Sports Association (MYSA), grassroots organisatie Moving the Goal Posts en de Keniaanse overheid. De opgeleide meisjes zijn in het bezit van een graad 3 diploma van de Keniaanse voetbalbond. Met dit diploma kunnen zij worden ingezet bij officiële wedstrijden



VSO, Cocky Write

den, waarvoor zij een vergoeding kunnen ontvangen. Dat heeft een positieve invloed op het zelfvertrouwen. Het genereert ook inkomsten en brengt een minder kwetsbare en afhankelijke maatschappelijke positie met zich mee, waardoor de meisjes op een gelijkwaardiger niveau met jongens over seks kunnen praten en zodoende de kans op HIV/AIDS-besmetting verkleinen.

In het Kilifi-district, is het districtsvoetbaltoernooi gepland en georganiseerd door de opgeleide peer-educators. Hiermee lieten zij aan onderwijzers, ouders, jongens en de gehele gemeenschap zien dat meisjes in staat zijn hun eigen activiteiten te organiseren. Er is ook een life skill training voor 20 peer-educators van Mathare Youth Sports Association (MYSA) uitgevoerd.

Lessons learned

De betrokken medewerkers van Unicef hebben voor deze publicatie de volgende geleerde lessen opgeschreven.

- Voortbordurend op lessons learned van project partners, benadrukt dit project de positieve werking van het door meisjes en vrouwen zelf organiseren van activiteiten. Het organiseren van voetbaltoernooien, fluiten van wedstrijden of coachen van voetbalteams draagt sterk bij aan een verhoogd zelfbewustzijn en zelfvertrouwen bij meisjes en vrouwen. Dit dient uiteindelijk te leiden tot een betere positie van

meisjes en vrouwen in de gemeenschap en een kleinere kans op HIV/AIDS-besmetting.

- Volgens de meisjes komen veel mannen naar de wedstrijden kijken, omdat zij niet kunnen geloven dat meisjes kunnen voetballen. De aanmoedigingen die de meisjes vervolgens van jongens en mannen krijgen zijn een indicatie voor de positieve invloed die meisjesvoetbal kan hebben op het verdrijven van gendervooroordelen over de capaciteiten van meisjes en vrouwen.
- Behalve de meisjes, worden ook andere leden van de gemeenschap bij het project betrokken, met name ouders, leraren en religieuze leiders. Dit vergroot de effectiviteit van het project. Het betrekken van de gemeenschap is een vak apart. De lokale partnerorganisatie speelt daarbij een sleutelrol.

Succesfactoren en valkuilen

Wat zijn de kernelementen voor een succesvol sport en genderproject? Uit de antwoorden van de betrokken Unicef-medewerkers blijkt, dat de meeste succesfactoren en valkuilen van algemene aard zijn: deze gelden voor alle ontwikkelingsprojecten. Dat neemt niet weg dat de volgende factoren zeer belangrijk zijn om effect te kunnen boeken.

Succesfactoren

- Mobilisatie van de gemeenschap is een vereiste. Betrek de gemeenschap vanaf het begin bij de planning en uitvoering.
- Het managen van het project, inclusief het organiseren van toernooien, moet deels door de spelers zelf en de gemeenschap worden gedaan.
- Er moet commitment zijn van alle spelers.
- In alle facetten van het project moeten meisjes betrokken worden.

Valkuilen

- Inadequate financiering.
- Mismanagement van middelen en hulpbronnen.
- Negatieve culturele en religieuze normen en waarden met betrekking tot gender empowerment.

Evaluëren om te leren & leren te evaluëren

Een sportorganisatie voert een sportproject uit in een ontwikkelingsland. In een regio worden een voetbalcompetitie en –toernooien georganiseerd voor jongens en meisjes. De sportorganisatie wil zoveel mogelijk jongens en meisjes aan het sporten krijgen, want ieder kind heeft het recht om te spelen. Daarnaast gebruikt de organisatie voetbal om voorlichting te geven over HIV-AIDS. Met behulp van deze voorlichting wil de organisatie het gedrag van de sporters én de gemeenschap positief beïnvloeden en het percentage geïnfecteerde verminderen.



Namibië, Cees Versteeg

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org >> Tools >> Monitoring & evaluation voor meer informatie en uitgebreide projectbeschrijvingen.

Klinkt prachtig en waardevol, maar weet je nu of de voorlichtingsactiviteiten goed en efficiënt zijn uitgevoerd? Hoe weet je of je project succesvol is en daadwerkelijk tot gedragsbeïnvloeding en vermindering van het percentage HIV-geïnfecteerden heeft geleid?

Het is belangrijk om te leren van ervaringen en daarmee de bestaande kennis uit te bouwen om de programma's nog effectiever te maken. Monitoring en evaluatie (M&E) van projecten en programma's spelen daarbij een essentiële rol. Door de M&E kan een organisatie inzicht krijgen in de effectiviteit en efficiëntie van de eigen activiteiten, projecten en programma's. Op basis hiervan kan een organisatie haar activiteiten bijsturen.

M&E is geen eenvoudige bezigheid. Een rondje langs Nederlandse sportontwikkelingsorganisaties maakt duidelijk, dat veel organisaties moeite hebben met het opzetten en (laten) uitvoeren van

M&E-activiteiten. Daar staat een grote behoefte aan kennisvergroting tegenover. In dit hoofdstuk wordt het thema en de Nederlandse situatie in vogelvlucht behandeld. Bekeken wordt welke kansen er liggen voor toekomstige M&E projecten.

Let op: Het uitvoeren van een goede M&E-activiteit is niet eenvoudig. Verwacht niet dat je voldoende kennis hebt vergaard om zelfstandig te monitoren en te evalueren na het lezen van dit hoofdstuk en de M&E sectie in de Toolkit sport for development. Daarvoor is meer expertise vereist, zoals kennis van het opstellen van prestatie-indicatoren en kennis van dataverzamelmethode als bijvoorbeeld het opstellen van een vragenlijst. Daar komt bij dat een evaluatie meer waard wordt als deze door een objectieve evaluator is uitgevoerd. Als direct betrokkene kijk je uiteraard door een gekleurde bril naar je eigen project. Anderzijds moet je als organisatie natuurlijk wel weten wat je met M&E kunt doen, op wat voor manier en op welke momenten je ermee in aanraking komt.



Gambia, NKS

Wat is monitoring en evaluatie?

Monitoring is het systematisch verzamelen, analyseren en gebruiken van informatie uit projecten en programma's voor grofweg drie doeleinden:

- het leren van de opgedane ervaringen (leerfunctie);
- het intern en extern afleggen van verantwoordelijkheid over de ingezette middelen, en de resultaten daarvan (controlefunctie);
- het nemen van beslissingen (stuurfunctie) (PSO, 2004).

'Monitoring and evaluation (M&E) of development activities provide government officials, development managers, and civil society with better means for learning from past experience, improving service delivery, planning and allocating resources, and demonstrating results as part of accountability to key stakeholders. Within the development community there is a strong focus on results — this helps explain the growing interest in M&E.' (World bank, 2004, Monitoring & Evaluation, Some tools & approaches)

'Tijdens het monitoren vergelijk je de feitelijke vooruitgang in activiteiten en resultaten ten opzichte van hetgeen vooraf de bedoeling was. Doorgaans kun je daarmee niet meer dan een indicatie krijgen van het bereiken van de vooraf geformuleerde doelstellingen.' (War Child, Planning, Monitoring and Evaluation, 2006).

Evalueren is het zo systematisch en objectief mogelijk beoordelen van een lopend of beëindigd project, programma of beleid. Het doel is om uitspraken te kunnen doen over de relevantie, effectiviteit, efficiency, impact en duurzaamheid. Op basis van die informatie kan worden bepaald of, en zo ja welke, veranderingen op project-, programma- of beleidsniveau moeten worden doorgevoerd. Wat is goed gegaan en wat kan beter? Evaluatie heeft in die zin zowel een leerfunctie, waarbij opgedane lessen geïncorporeerd moeten worden in toekomstige voorstellen of beleid, als een controlefunctie waarbij de uitvoering van beleid door leden en partners op basis van doelstellingen en ingezette middelen worden getoetst.

Monitoring en evaluatie vullen elkaar aan. Tijdens een evaluatie wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van reeds bestaande monitoring-informatie. En, in tegenstelling tot monitoring, waar de nadruk ligt op proces en resultaten, behoort evaluatie zicht te geven op de relaties tussen die resultaten (bijvoorbeeld versterkte capaciteit van een organisatie), de effecten (bijvoorbeeld verbeterde diensten / producten) en impact (bijvoorbeeld verbetering in de levensomstandigheden van de uiteindelijke doelgroep).

Samengevat kan M&E om een drietal redenen worden toegepast:

- ter sturing: het sturen van lopende programma's en projecten;
- ter lering: het leren over wat wel en niet werkt;
- ter controle: de verantwoording over de ingezette middelen in het licht van vooraf geformuleerde doelstelling en bereikte resultaten.

Doelen

Het algemene doel van een evaluatie of een midterm review is op te delen in vijf subdoelen:

- relevantie
- effectiviteit
- efficiëntie
- impact
- duurzaamheid

Relevantie

De relevantie is de mate waarin een hulpactiviteit de problemen en de noden van de doelgroep aanpakt. Die relevantie kan door de jaren heen veranderen. Dit kan het gevolg zijn van veranderingen in de aard van het probleem, en van wijzigingen in het beleid en de institutionele context. De relevantie van een project dient uitgebreid aan bod te komen, voordat het project wordt gestart. Er dient een contextanalyse en probleemanalyse te worden gedaan. In de sportontwikkelingspraktijk wordt er beperkt naar relevantie gekeken vooraf, maar ook achteraf. Het is zelden de doelstelling van een evaluatie. Een voorbeeld van een relevantievraag zou kunnen zijn: in hoeverre is het nuttig geweest om een nieuw sportproject op te zetten in een bepaalde regio? In hoeverre is de geselecteerde partner-

organisatie een goede keuze geweest om het probleem aan te pakken? In hoeverre werd in deze behoefte al door andere organisaties voorzien? Had er beter bij andere initiatieven aangesloten kunnen worden dan zelf een nieuwe sportstructuur op te gaan bouwen? Maar ook: heeft het zin om aan gender door middel van sport te gaan werken in een culturele context waarin sport voor vrouwen taboe is? Zouden er wellicht betere methoden zijn geweest?

ARCA/Todos: een goed begin is het halve werk
Een goed voorbeeld van het in kaart brengen van de relevantie van het project levert ARCA. ARCA is een Braziliaanse NGO die gericht is op non-formele educatie van kinderen en jongeren in de

Kenia, NCDO, Sebastian Rich



leeftijd van 6 tot 18 jaar, die in slums (favela's) in hoge risicosituaties wonen. Hoge risicosituaties, omdat favela's in Brazilië gekarakteriseerd worden door grote werkeloosheid, slecht onderwijs, criminaliteit, drugs en wapengeweld. Met name door sport- en speleducatie wil men de eigen waardegevoelens en sociale waarden versterken, die hen helpen een bestaan op te bouwen en bij te dragen aan een beter functioneren van hun gemeenschap

ARCA krijgt in Nederland ondersteuning van Todos, een organisatie die hier aan bewustwording en informatieverstrekking doet over het leven van jongeren in sloppenwijken. Todos laat zien dat sport en spel een belangrijke rol kunnen spelen bij de verbetering van hun leefsituatie. In het algemeen begint een ARCA-project met drie onderzoeken:

- één waarbij de noodzaak en mogelijkheden van een project binnen een sloppenwijk blijkt;
- één waarbij de mogelijkheden tot het creëren van draagvlak voor het project onderzocht worden;
- één waarbij gekeken wordt naar de beginsituatie op de vlakken van waar jij denkt bij te dragen met het project.

Ga naar www.toolkitsportdevelopment.org>> Learning examples voor de volledige projectbeschrijving.

Effectiviteit

Effectiviteit is de mate waarin een hulpactiviteit haar vooropgestelde doelen bereikt, of de resultaten van het project overeenkomen met het oorspronkelijke doel van het project. Helaas zijn er nog weinig goede voorbeelden van evaluatiestudie op het gebied van sport en ontwikkelings-samenwerking.

In het kader van een Memorandum of Understanding (MoU) tussen het Ministerie van VWS en haar Zuid-Afrikaanse counterpart heeft KNHB van 1999 tot 2005 in totaal zo'n honderd Zuid-Afrikaanse hockeycoaches opgeleid. Een nieuw project zonder vergelijkbare eerdere ervaringen. Met SAHA is een driejarige overeenkomst gesloten, waarin afgesproken werd de hockeysport in Zuid-Afrika door middel van het opleiden van coaches op een hoger plan te tillen. Een medewerker van SAHA werd ingehuurd om het project van de grond te trekken. Een kwestie van vallen en opstaan met uiteindelijk een behoorlijk succes. In haar evaluatie heeft de KNHB onderzocht in hoeverre de doelstelling, het organiseren van trainingscursussen, is bereikt. Hierin wordt met name naar activiteiten en resultaten gekeken. Er is niet gekeken naar efficiëntie, impact, relevantie en duurzaamheid. Meer informatie treft u op www.toolkitsportdevelopment.org>>Tools & tips >> Monitoring & evaluation

Efficiëntie

De efficiëntie wordt afgemeten aan de menselijke en materiële kosten die worden gemaakt bij het nastreven van een resultaat.

Is de hulpactiviteit de meest efficiënte activiteit of zou eenzelfde resultaat ook of beter op een andere manier kunnen worden bereikt? Is het bijvoorbeeld mogelijk om van goedkopere, lokale kennis gebruik te maken. Kan een zuidelijke expert worden ingezet in plaats van een noordelijke? Zijn er goedkopere sportactiviteiten met eenzelfde of meer effect? De vraag naar efficiëntie wordt maar beperkt gesteld. Organisaties krijgen fondsen voor een bepaald project. Als de fondsen verdeeld zijn, wordt niet meer gekeken of het op een andere manier goedkoper zou kunnen.

Right To Play



Impact

De impact is het algemene effect (zowel positief als negatief) dat het beleid, project of programma heeft op de doelgroep. Er zijn vaak veel verschillende vormen van impact te onderscheiden, zowel direct als indirect en zowel bedoeld als onbedoeld.

Verschillende sport en ontwikkelingsorganisaties doen trainerscursussen. Wat gebeurt er met de in de cursus opgedane kennis? Waar komen de trainers terecht? Komen zij in een positie waarin zij hun kennis nuttig kunnen toepassen en zodoende de sport verder kunnen ontwikkelen en de organisatie kunnen versterken? In 'A perfect Match' kijkt Aad van der Meer in opdracht van de Stedenband Haarlem-Mutare onder andere naar de impact die het sportproject op de lokale sportstructuur en de sportdeskundigheid in de gemeente Mutare heeft gehad. Lees meer over dit project op www.toolkitsportdevelopment.org>>Tools & tips >> Monitoring & evaluation

Duurzaamheid

Van duurzaamheid is sprake wanneer de resultaten van de activiteit aanwezig blijven, ook nadat de financiering is gestopt. Op voorhand dient nagegaan te worden of de behaalde doelen in stand gehouden kunnen en zullen worden zonder toegevoegde (externe) steun.

Met haar sportontwikkelingspiramide streeft de KNVB na om uiteindelijk de training van trainers over te kunnen laten aan lokale trainers. In hoeverre wordt deze doelstelling bereikt? In de samenwerking tussen de KNVB en MYSA lijkt het erop dat dit in grote mate het geval is. De door de KNVB opgeleide trainers leiden nieuwe trainers op en opgeleide scheidsrechters doen hetzelfde voor nieuwe scheidsrechters. Lees meer over de samenwerking tussen KNVB en MYSA op www.toolkitsportdevelopment.org >> Learning examples

Uit de inventarisatie is naar voren gekomen dat de meeste organisaties bovenstaande subdoelen maar beperkt evalueren. De meeste organisaties hebben wel enig inzicht in de effectiviteit van hun activiteiten in relatie tot de van te voren gestelde doelen,

maar kennis over de efficiëntie, impact, duurzaamheid en relevantie van de activiteiten is doorgaans erg beperkt.

M&E in de sportontwikkelingspraktijk

Inventarisatie van de M&E-activiteiten van Nederlandse organisaties op het terrein van Sport en OS leidt tot de volgende conclusies:

Sportorganisaties hebben moeite met het opzetten van M&E

Organisaties hebben grote problemen met het meten van het effect van hun activiteiten: "hoe moet je het effect van sport op ontwikkeling meten? We zien wel lachende gezichtjes en plezier en we voelen dat het werkt, maar hoe meten we dat? We kunnen moeilijk het aantal lachende gezichtjes tellen!"

Sportontwikkelingsprojecten worden maar in beperkte mate geëvalueerd

Het aantal evaluaties dat door of voor sportontwikkelingsorganisaties wordt uitgevoerd is beperkt. Voor de professionalisering van de branche en de ontwikkeling van kennis over sport als instrument voor ontwikkeling is dat een slechte zaak. Een aantal organisaties geeft beperkte middelen als reden voor het niet uitvoeren van evaluaties. M&E is sluitpost op de begroting, of is zelfs niet gebudgetteerd.

Irak, Unicef, Shehzad Noorani



Opvallend is dat financiers maar beperkte kwaliteitseisen stellen aan evaluaties. De kennisontwikkeling in het veld zou er zeer bij gebaat zijn.

Meten van gedragsverandering is lastig

Het meten van gedragsverandering bij jonge mensen als het gaat HIV/AIDS-bestrijding is een complexe aangelegenheid. Right To Play werkt op het ogenblik om continu de output en het resultaat van activiteiten te meten. Daarbij worden zowel kwantitatieve, kwalitatieve en participatieve onderzoeksmethoden gebruikt. Momenteel wordt de monitoring en evaluatiemethodiek getest. Vergelijkbaarheid van meetresultaten tussen verschillende locaties is daarbij een belangrijk aandachtspunt. Daarnaast zal in 2006 en 2007 elke projectlocatie geëvalueerd worden. Resultaten van deze activiteiten worden in de komende periode tegemoet gezien. Kijk voor meer informatie op www.toolkitsportdevelopment.org>>Tools >>Monitoring & evaluation

Evaluaties zijn doorgaans kwantitatieve outputmetingen die weinig bijdragen aan kennisvergroting
Veel organisaties evalueren op basis van kwantitatieve outputmetingen. Resultaat van de evaluatie is dan bijvoorbeeld dat er 50 trainers zijn opgeleid in een periode van 2 jaar of dat 300 meisjes hebben deelgenomen aan de sportactiviteiten. Zelfs kwantitatieve bereikscijfers zijn echter vaak niet beschikbaar.

Organisaties vinden het doorgaans moeilijk om naast kwantitatieve ook kwalitatieve gegevens te verzamelen en te analyseren.

Organisaties geven twee belangrijke redenen aan voor de keuze voor een kwantitatieve outputmeting. Allereerst is het relatief eenvoudig uit te voeren. Ten tweede nemen de donoren hier

doorgaans genoeg mee. Een kwantitatieve outputmeting levert maar weinig kennis op over het eigen functioneren en de werking van sport als instrument voor ontwikkeling. Een procesmeting (hoe is de opleiding van de 50 trainers tot stand gekomen? Wat ging goed en wat ging minder goed?) levert daarentegen veel informatie over het eigen functioneren en de invloed van de context op. Een procesmatige benadering verdient daarom de voorkeur.

Soms gaan organisaties verder dan een kwantitatieve outputmeting. Er wordt dan ook gekeken naar proces en duurzaamheid van het project (heeft de interventie invloed op de lange termijn? Kan de lokale partner zich ook op de lange termijn zelf bedruipen?). De belangrijke vraag in hoeverre de sportactiviteit nu daadwerkelijk heeft bijgedragen aan ontwikkeling wordt zelden gesteld (relevantie, impact) evenals de vraag naar efficiëntie.

Dit probleem wordt vergroot wanneer sport in het project als instrument wordt ingezet om bijvoorbeeld gender 'equality' te bereiken of om HIV/AIDS te bestrijden. Organisaties komen soms niet verder dan het aantal actieve meisjes te tellen dat aan sportactiviteiten heeft deelgenomen.

Organisaties vinden het doorgaans moeilijk om naast kwantitatieve ook kwalitatieve gegevens te verzamelen en te analyseren. Het aantal opgeleide trainers is voor de meeste organisaties bijvoorbeeld eenvoudig te achterhalen. Moeilijker wordt het wanneer men ook inzicht wil krijgen in de mate waarin de kwaliteit van deze trainers is toegenomen. Een ander voorbeeld is het aantal mensen dat door het project is bereikt in het kader van bijvoorbeeld HIV/AIDS-voorlichting. Hiervan is een goede inschatting te maken. De mate waarin deze voorlichting daadwerkelijk tot gedragsverandering leidt, is voor organisaties echter veel moeilijker te beantwoorden.

Beperkte aandacht voor planning zorgt voor problemen

M&E begint al bij de omschrijving van een project. Een organisatie dient bij het formuleren van doelstellingen zichzelf de vraag te stellen: Hoe meet ik



Nicaragua, Unicef, Alejandro Balague

de resultaten? Hoe kom ik erachter in welke mate de doelstelling is bereikt? Indicatoren moeten worden opgesteld waaraan de effectiviteit van het project kan worden afgemeten. Veel sport en OS organisaties houden in de beginfase geen rekening met M&E. Ze gaan er bijvoorbeeld pas over nadenken als het project halverwege is. Soms zijn projectdoelstellingen niet helder geformuleerd en daarmee lastig of zelfs helemaal niet meetbaar. Verder hebben organisaties moeite met het hanteren van complexe planningsystemen als het logical framework. Dit is een logisch kader waarin de projectdoelstellingen staan geformuleerd die voortkomt uit een logische opbouw van activiteiten, te verwachten resultaten en omgevingsfactoren (op de toolkit staan een uitgebreide omschrijving en voorbeelden www.toolkitsportdevelopment.org). Organisaties hebben bijvoorbeeld problemen met het vinden van geschikte prestatie-indicatoren.

Tips die uit de inventarisatie naar de voren komen

- Planning is de basis van een M&E-systeem. Begin aan M&E te denken bij het formuleren van de projectdoelstellingen.
- Zorg ervoor dat de geformuleerde projectdoelstellingen te meten zijn (bijvoorbeeld door middel van indicatoren).
- Maak ruimte in het projectbudget voor M&E en huur een expert in voor het uitvoeren van M&E.
- Betrek de diverse stakeholders bij M&E.
- Stel vooraf een Terms of Reference op. Een Terms of Reference definieert de activiteiten en het schema voor het uitvoeren van een evaluatie door een evaluatieteam. Het beschrijft de achtergrond, bakent de evaluatie af, noemt de belangrijkste doelstellingen voor de evaluatie en de vragen die dienen te worden gesteld. Verder wordt in de Terms of Reference de beschikbare kennis opgesomd, wordt aangegeven welke methoden dienen te worden gebruikt, wie wat moet doen en wanneer. Tot slot worden de vereiste kwalificaties van de evaluatoren beschreven evenals de criteria die moeten worden gehanteerd bij de selectie van het evaluatieteam.
- Maak gebruik van zowel kwantitatieve als kwalitatieve data. Het meten van effect van interventies in de vorm sportactiviteiten is complex. Voor het beste resultaat is een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve data-verzamelmethode het meest geschikt.
- Neem mogelijke externe factoren mee die van invloed kunnen zijn op het effect.
- Ga op zoek naar mogelijke negatieve effecten van de interventie.
- Zie de evaluatie als een kans om te leren; evalueer het proces.
- Maak gebruik van beproefde methoden. Mama Cash gebruikt bijvoorbeeld de methode 'Making the case'. Deze methode is ontwikkeld

door het Women's Funding Network. Het instrument is expliciet bedoeld om te leren en bevat heldere indicatoren (www.wfnknowledge-center.org/mtc2).

Handboek Monitoring en Evaluatie

Er is een handboek gepubliceerd door UK sport specifiek gericht op de monitoring en evaluatie van projecten op het gebied van sport en ontwikkelingssamenwerking (F. Coalter, 2006, *A Monitoring and Evaluation Manual*, Sterling University and UK Sport). Het handboek is mede gebaseerd op ervaringen in vier casestudies in Afrika en India en is in samenwerking met Unicef en Magic Bus tot stand gekomen. Het handboek biedt een raamwerk om effectieve projecten te ontwerpen op het gebied van sport- en ontwikkelingssamenwerking en om de resultaten te monitoren en evalueren. Het volledige handboek is beschikbaar op [>>Tools](http://www.toolkitsportdevelopment.org)
>>Monitoring & evaluation

Conclusie en aanbeveling

Monitoring en evaluatie zijn een vak apart. Lang niet elke organisatie heeft de deskundigheid in huis om deze activiteiten zelfstandig uit te voeren.

Nog los van het feit dat een evaluatie het beste door een onafhankelijke instelling kan worden verricht die zelf geen direct belang heeft bij behaalde resultaten. Veel organisaties struikelen over de kosten van M&E en zien het als sluitpost op de begroting. Daarnaast stellen subsidiegevers vaak geen extra budget beschikbaar voor een gedegen evaluatie. Dit is een slechte zaak voor de sector.

Voor de ontwikkeling van het veld is het belangrijk dat er meer aandacht besteed wordt aan M&E. M&E beperkt zich nu grotendeels tot het meten van effectiviteit in relatie tot vooraf gestelde doelstellingen. Relevantie, impact, duurzaamheid en efficiëntie worden beperkt geëvalueerd. Hierdoor blijft de kennisontwikkeling steken op het niveau van aannames. Een jonge sector als sport en ontwikkelingsamenwerking heeft juist behoefte aan harde bewijzen uit het veld dat sport werkt. Om de volgende stap naar professionalisering te kunnen zetten dienen organisaties maar ook donoren zich bewust te worden van het belang van M&E en ruimte te maken in het budget voor objectieve evaluaties. Behalve effectiviteit moeten de prestaties in relatie tot andere subdoelen (duurzaamheid, efficiency, impact en relevantie) inzichtelijk worden gemaakt.

Eritrea, Unicef, Giacomo Pirozzi



Geraadpleegde literatuur, websites en organisaties

Literatuur

- C. Burnett, (2006). Sport for development: The impact of the Australia-Africa 2006 Initiative on South-African Communities. In: Y vanden Auweele, C. Malcolm & B. Meulders (Eds.). Sport and Development. Tiel: Lannoo. World Bank, (2000). Evaluating the Impact of Development Projects on Poverty. A Handbook for Practitioners.
- F. Coalter, (2006). Sport-in-development: Process evaluation and organisational development. In: Y vanden Auweele, C. Malcolm & B. Meulders (Eds.). Sport and Development. Tiel: Lannoo.
- F. Coalter, 2006, A Monitoring and Evaluation Manual, London: Sterling University and UK Sport.
- F. van Eekeren, (2006). Sport and development: Challenges in a new arena. In: Y vanden Auweele, C. Malcolm & B. Meulders (Eds.). Sport and Development. Tiel: Lannoo.
- J. Goossens, (2005). Right To Play: Ieder kind heeft het recht om te spelen. Rotterdam: Lemniscaat.
- IOC/UNAIDS (2005) : Together for HIV and AIDS prevention, a toolkit for the sports community.
- H. van Kampen (2001): Gender, sport en ontwikkelings-samenwerking, Quick Scan. Utrecht: USBO.
- H. van Kampen (red.), (2004): Keep the ball rolling. A report on the International Expert Meeting 'The Next Step' on Sport and Development. Amsterdam: NCDO.
- A. van der Meer, (2005): A perfect Match? Evaluatie van het sportproject. Haarlem: Stichting Stedenband Haarlem-Mutare.
- KNHB (2006) Evaluatie MoU-project SAHA-KNHB. Utrecht: KNHB.
- Mutare-Haarlem Sportleaders, (2006): Mutare-Haarlem Sportleaders, Implementation Strategy. Mutare: MHS. (intern document)
- O. Mwaanga: Kicking AIDS out through movement games and sports activities. Oslo: Norad.
- NCDO, (2005). Het doel voor ogen: Resultaten VN Jaar Sport en Lichamelijke Opvoeding 2005. Amsterdam: NCDO
- NCDO, (2006):Wegwijzer sport en ontwikkelingssamenwerking. Amsterdam: NCDO.
- W.J.A. Nelissen en G.C. Bartels (1998):de Transactionele overheid.
- NKS, (2003):Projectplan sportontwikkelingsproject West Suriname 2003-2005. 's Hertogenbosch: NKS.
- PSO, (2003): Financiering van capaciteitsopbouw door PSO. Conceptueel en methodologisch kader. Den Haag: PSO.
- PSO, (2004): Monitoring & Evaluatie in capaciteitsopbouw. Den Haag: PSO
- PSO, (2004): The Art of Capacity Building. Development of the Programmatic Approach to Capacity Building within PSO. Den Haag: PSO.
- J. Shapiro, (2006): CIVICUS Monitoring and Evaluation Toolkit.
- Sport for Development and Peace International Working Group, (2006): Sport for development and peace: from practice to policy. Preliminary report of the sport for development and peace international working group. Toronto: Sport for Development and Peace International Working Group
- Stichting Stedenband Haarlem-Mutare, (2004): A perfect Match. Haarlem: Stichting Stedenband Haarlem-Mutare.
- Stichting Stedenband Haarlem-Mutare, (2005): Werkplan 2006 werkgroep sport. Haarlem: Stichting Stedenband Haarlem-Mutare.
- J. Stol, (2006): Bumpy playgrounds. Workplan – young professional posting junior expert. Intern document
- UNAIDS (2006): report on the global AIDS epidemic.
- UNICEF: Kicking HIV/AIDS out of Kenya. A proposal on supporting football for girls as a means of combating HIV/AIDS (intern-document).
- UNICEF Kenya (2005): Kicking HIV/AIDS out of Kenya. Supporting football for girls as a means of combatting HIV/AIDS. Progress report 2004/2005, Kenya: Unicef (intern-document)
- UNICEF Nedeland, (2006): Netherlands National Committee support for Kicking HIV/AIDS out of Kenya. Football for girls as a means of combatting HIV/AIDS. Progress report July 2006. (intern-document)
- UNICEF, (2006) : Monitoring and evaluation of sports-based programming for development: sport, recreation and play. New York: UNICEF
- USBO, (2002): Kwaliteitsindicatoren en evaluatiecriteria van sportontwikkelingsprojecten. Utrecht: USBO
- C. Versteeg, (2006): Capaciteitsopbouw in sport en ontwikkelings-samenwerking. Visie in het kader van de expertmeeting capaciteitsopbouw in het kader van sport en ontwikkelingsamenwerking.
- VN (2003): Report from the United Nations Inter-Agency Task Force on Sport for Development and Peace.
- War Child, (2006): Planning, Monitoring and Evaluation. Amsterdam: War Child. (intern document)
- Van Woerkum, Van Meegeren: basisboek communicatie en verandering, 1999
- World bank, (2004): Monitoring & Evaluation. Tools & approaches.

Websites

Kijk op voor een uitgebreid overzicht van links met beknopte omschrijving op: www.toolkitsportdevelopment.org >> [More info](#)>>links

www.adb.org/Gender/checklists.asp
www.canada2002.org/e/toolkit/index.htm
www.civicus.org/new/media/Monitoring%20and%20Evaluation.pdf
www.emancipatieweb.nl
www.iwg-gti.org
www.mtgk.org
www.popcouncil.org/genfam/index.html
www.pso.nl/knowledgecenter/index.asp
www.sportanddev.org
www.sportdevelopment.org
www.sportsbiz.bz/womensportinternational/
www.undp.org/women/
www.unicef.nl/unicef/show/id=91505
www.unicef.nl/unicef/show/id=112192
www.unifem.org/
www.un.org/womenwatch/
www.worldbank.org/gender

Geraadpleegde personen en organisaties

Gerhard Schuil, ICCO
 Johan van Geijn, KNVB
 Gabriëlle van Doorn, KNHB
 Bart Vanreusel, Katholieke Universiteit Leuven
 Anne Kuijs, sportontwikkelingswerker
 Mariëtte van Beek, Mama Cash
 Harry van Schooten, ministerie van Buitenlandse Zaken
 Bart Ooijen, ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
 Helga van Kampen, NCDO
 Tessa Kocken, NCDO
 Leonie Hallers, NKS
 Inger Quanjel, NKS
 Marije Dippel, NOC*NSF
 Barbara Dolman, PSO
 Mayke Harding, PSO
 Sibrenne Wagenaar, PSO
 Marleen Romeny, Right to Play
 Frank Overhand, Right to Play
 Lorna Reed, Right to Play
 Suzanne van Esser, Score
 Willem Vriend, Sondela
 Wendy Raaphorst, Stedenband Haarlem-Mutare
 Jeroen Stol, Stedenband Haarlem-Mutare
 Dik Bol, Stedenband Haarlem-Mutare
 Onno Raadsen, Todos
 Suzan van Doorn, Todos
 Karin Vermeulen, Unicef
 Madelon Cabooter, Unicef
 Frank van Eekeren, USBO (Utrechtse School voor Beleid en Organisatiewetenschappen)
 Jan Boessenkool, USBO (Utrechtse School voor Beleid en Organisatiewetenschappen)
 Cees Versteeg, sportontwikkelingswerker
 Ans de Jager, War Child
 Cocky Write, VSO
 Marijn Plug, VSO
 Arjen Mulder, VSO

Brazilië. Unicef. Alejandro Balague

